

Darko Zupanc*

Matura, poklicna in splošna Potreba po višji ravni splošnega znanja ob zaključku srednješolskega izobraževanja

*Vocational and General Matura Exams: A higher level of
general knowledge required upon completion of secondary
education*

Izvleček

V Sloveniji letos obhajamo 30. obletnico ponovne uvedbe mature. Tradicionalna matura na Slovenskem je bila v času usmerjenega izobraževanja v Jugoslaviji ukinjena in v okviru prizadevanj za osamosvojitve Slovenije skupaj z gimnazijami znova uvedena. Od leta 2002 imamo v sistemu za gimnazije splošno, za srednje strokovne šole pa poklicno maturo. Slovenija je v svetu med »najboljšimi«, saj več kot 90 % mladih uspešno opravi vsaj srednjo šolo in se množično vpišejo v terciarno izobraževanje. Imamo inflacijo visokih šolskih ocen, različnih spričeval in podeljenih diplom, kar pa v povprečju ne odraža visoke ravni znanja Slovencev. Problem je v povprečju dosežen nizek nivo znanja ob koncu osnovne šole, v srednjih šolah in tudi v terciarnem izobraževanju. Za večino fakultet in visokih šol je bolj pomemben lahek množičen vstop v programe kot pa zahtevano predhodno znanje, ki je potrebno za uspešen študij. V primerjavi z maturanti s splošno maturo so dijaki srednjih strokovnih šol – maturanti s poklicno maturo – pri študiju manj uspešni. Kaže, da izobraževalni programi strokovnega šolstva ne izpolnjujejo ciljev dobre priprave za študij, kamor se vpiše velika večina po končanju srednje strokovne

Abstract

This year, Slovenia is celebrating the 30th anniversary of the reintroduction of the Matura exam. The traditional Matura exam was abolished in Slovenia during the period of career-oriented education in Yugoslavia, but was reintroduced alongside grammar schools as part of Slovenia's efforts to achieve independence. Since 2002, there has been a General Matura exam for grammar school students, and a Vocational Matura exam for secondary vocational schools. Slovenia is among the best in the world when it comes to education, with over 90% of young people successfully completing at least secondary school and enrolling in further education in large numbers. However, while there has been an increase in the proportion of high grades (i.e. grade inflation) and excellent reports in high school, as well as in the number of graduates, this does not, on average, indicate a high level of knowledge among Slovenians. Indeed, the relatively low level of knowledge achieved on average at the end of primary school and in secondary and tertiary education is a concern. For most faculties and colleges, the ease of mass entry is favoured over the prior knowledge required for successful studies. Compared to General

* Dr. Darko Zupanc, učitelj višji svetnik, nekdanji dolgoletni direktor Državnega izpitnega centra (Ric), e-pošta: darko.zupanc@ric.si

šole. Za veliko število mladih, ki so bili pred vpisom v terciarno izobraževanje vključeni v srednje strokovne izobraževalne programe, bi od šolskega sistema pričakovali, da potrebnost znanje lahko pridobijo v svojih matičnih šolah – v srednjih strokovnih izobraževalnih programih (SSI) in v poklicno-tehniškem izobraževanju (PTI). Kritika je usmerjena v škodljive sistemske rešitve v preteklosti, ko že v izhodišču od mladih nismo pričakovali veliko. Za večjo uspešnost pri študiju je treba zvišati kakovost in raven splošnega znanja srednješolskega izobraževanja. Maturantom poklicne mature bi morali za uspešen študij omogočiti pridobitev manjkajočega znanja. Dvigniti bi morali raven zahtevnosti tako splošnoizobraževalnih predmetov kot raven zahtevnosti strokovnih predmetov, saj ne gre le za uspešnejši študij dijakov strokovnih šol, ampak tudi za višjo raven doseženih in izkazanih poklicnih kompetenc.

Matura graduates, students from technical secondary schools, i.e., those who have taken the Vocational Matura exam, are less successful in their studies. It appears that technical education programmes do not achieve the goal of adequate preparation for further study, which the vast majority pursue after graduating from secondary technical school. We would expect the school system to provide the skills needed for tertiary education to the large number of young people enrolled in secondary technical education programmes – in both secondary professional training programmes (SSI) and in vocational technical education (TVET). Criticism has been directed at the harmful systemic solutions of the past, when little was expected of young people. To improve academic performance, the quality and general level of knowledge in secondary education must be improved, and Vocational Matura graduates should be given the opportunity to acquire the missing knowledge they need for successful studies at a higher level. The level of difficulty of both general education subjects and technical subjects should be increased, as this would not only lead to more successful studies for technical school students, but also result in a higher level of professional competence being attained and demonstrated.

Ključne besede: Splošna matura, poklicna matura, raven znanja, splošno znanje, dvig zahtevnosti, inflacija visokih ocen

Keywords: General Matura, Vocational Matura, level of knowledge, general knowledge, increase in complexity, grade inflation

Uvod

Članek je nastal ob obhajanju 30. obletnice ponovne uvedbe mature v slovenske srednje šole. Namen članka je, da obudi dolgo obdobje mature na Slovenskem in predvsem prikaže, kaj se je dogajalo v Jugoslaviji po koncu druge svetovne vojne do ukinitve mature v času usmerjenega izobraževanja. Pomemben je bil čas pred osamosvojitvijo, ko so Slovenci enotno nasprotovali skupnim jugoslovanskim programskim jedrom, se zavzemali za ponovno uvedbo gimnazij in tudi za maturo na koncu srednje šole. Jedro članka se osredotoča na obdobje 30 let oz. zadnjih 25 let, ko imamo v Sloveniji dve različni maturi: splošno in poklicno. Od 2002 imajo dijaki ob koncu gimnazije splošno, dijaki srednjih strokovnih

šol pa poklicno maturo. Članek temelji na dolgoletnih populacijskih podatkih Državnega izpitnega centra (Rica) in Statističnega urada RS (SURS-a) in jih kritično analizira tudi v primerjavi z drugimi deželami v poročilih OECD.

Vsebinsko članek obravnava deleže uspešnih v slovenskem srednjem šolstvu v zadnjih desetletjih in množični vpis v terciarno izobraževanje, kar primerja z državami EU in OECD. Analizirana so vprašanja o dokončanju študija v Sloveniji, tako čas trajanja študija kot delež uspešnih. Zastavljena so vprašanja, koliko velja jo diplome in kaj bi morali storiti, da bi zvišali nivo znanja diplomantov in ustavili inflacijo visokih ocen v šolski vertikali. Članek se osredotoča na preduniverzitetni čas šolanja, na obdobje v srednji šoli. Pred 30 leti, ob ponovni uvedbi mature v Sloveniji, so se na univerzitetne študijske programe lahko vpisovali tako gimnazijci kot dijaki srednjih strokovnih šol; pogoj je bil opravljena matura – takrat ena sama. Ni ključni problem, da se od leta 2002 na univerzitetne študijske programe lahko vpisujejo tudi dijaki srednjih strokovnih šol, ki zaključijo s poklicno maturo in enim dodatnim predmetom splošne mature. Članek je kritičen do množičnosti vstopanja v terciarno izobraževanje, da večina fakultet in visokih šol pri vpisu zasleduje predvsem lahek dostop v program, zanemarjajo pa zahtevano predhodno znanje, ki je potrebno za uspešen študij. Analizirani so verjetni vzroki za zniževanje standardov znanja v srednjih šolah od 90. let naprej, posebej zmanjševanje obsega vsebin in zahtevnosti pri splošnoizobraževalnih predmetih v strokovnih šolah. Članek se opredeli tudi do odprte polemike zadnjih let in aktualno predlaganih zakonskih sprememb, da bi v bodoče dijaki srednjih strokovnih šol še vedno lahko vstopali v univerzitetne študijske programe, vendar s t. i. petpredmetno poklicno maturo. Da bi morali obvezne splošnoizobraževane predmete splošne mature (slovenščino, matematiko, tuji jezik) opravljati na enaki zahtevnosti kot gimnazijci. Pomembno je, da bo dijakom strokovnih šol, ki se bodo odločili za vpis na univerzitetne študijske programe, sistemsko omogočen pouk zahtevanih vsebin splošnoizobraževanih predmetov na matičnih šolah. Predstavljene analize dijakom srednjih strokovnih šol s petpredmetno poklicno maturo napovedujejo višji nivo splošnega znanja za študij in s tem uspešnejši študij.

Po več kot stotih letih mature je bil leta 1984 odpravljen zaključni izpit ob koncu srednje šole

Matura ima na Slovenskem 177-letno tradicijo. Po revolucionarnem letu 1848 se je takratno šolanje na osemletni gimnaziji končalo z zrelostnim izpitom oz. maturo in ta je omogočala neposreden prehod na univerzo.¹ Matura se je obdr-

¹ Jože Ciperle, *Gimnazije na Slovenskem v letu 1848 ter njihov razvoj do leta 1918*, Ljubljana: RSS, 1979.

žala v cesarstvu Avstro-Ogrske in v Kraljevini Jugoslaviji, ko se je sicer spreminjal njen naziv (višji tečajni izpit, zrelostni izpit, zaključni izpit), hkrati pa je še vedno ostala pogoj za vpis na univerzo. Po drugi svetovni vojni so se v SFRJ v petdesetih letih (1950) začele priprave na šolsko reformo.² Predlogi so predvidevali izničenje pomena gimnazije kot osrednje splošnoizobraževalne srednje šole in ene od kvalitativnih prednosti gimnazij – mature.³ Matura je bila zadnjič izvedena v letu 1959 in v letu 1960 nadomeščena z razbremenjenim zaključnim izpitom, ki je v naslednjih letih pogosto spreminjal obseg in vsebino.⁴ Predlogi za ukinitve gimnazij v šolski reformi v petdesetih letih še niso bili v premoči, tako da se je zaključni izpit kot sestavni del gimnazijskega šolanja še obdržal, a v zelo spremenjeni obliki. Nov način zrelostnega izpita – zaključni izpit – so morale srednje šole upoštevati po šolskem letu 1959/60. Zaključni izpit je po novih predpisih obsegal zgolj domačo nalogo, pisno nalogo pred izpitnim odborom in ustni izpit pred izpitno komisijo. V primerjavi s prejšnjima pisnima nalogama pri maturi je bila zgolj ena, bolj poljudna veliko olajšanje za maturante in je pomenila lažjo pot do zrelostnega izpita. Tudi ustni izpit je bil zgolj zagovor domače naloge.⁵ Že takrat je bilo jasno, da je z novimi zaključnimi izpiti nekaj hudo narobe;⁶ administrativno izenačevanje strokovnih šol ni pomagalo napredku strokovnih šol, temveč zgolj pripomoglo k nazadovanju gimnazij.⁷ Takrat so kritike Franca Pedička padle na

2 Eden od pglavitnih ciljev je bil bolj prožen šolski sistem, ki dijakom določene vrste šole ne bi vnaprej odvzel možnosti vpisa na poljubno šolo višje stopnje. Temu vsekakor spodbudno zastavljenemu načrtu pa je žal sledila slaba izvedba. Če hočemo čim bolj približati dva do tedaj različna principa dela, če bi hoteli dvigniti splošno kakovostno raven, bi kot izhodišče vzeli že doseženo raven boljšega in od slabših zahtevali, da dosežejo to raven. Toda v Jugoslaviji je na vseh področjih človekovega bivanja prepogosto obveljalo nasprotno načelo, naj boljši počakajo ali celo znižajo že doseženo raven, da bi lahko slabši v svojem počasnem ritmu prisopihali do njih. Na šolah srednje stopnje je to pomenilo, da se morajo zahtevnejše gimnazije prilagajati manj zahtevnemu strokovnemu šolstvu. Ena od izrazitih prednosti gimnazij pa je bila ravno matura, izpit, ki je bil vstopnica za univerzitetni študij. Namesto da bi reformatorji zahtevali, naj tudi strokovne šole uvedejo čim zahtevnejši zaključni izpit, da bi lahko njihovi abiturienti enakopravno konkurirali gimnazijcem pri vpisu na višje in visoke šole, so se za dosego tega cilja raje odločili znižati visoko zahtevnost gimnazijske mature (Gabrič, 2009; 75).

Eden od pomembnejših ciljev komunističnih reformatorjev šolstva v 50. letih je bil prizadeti maturo z znižanjem njene ravni, s čimer bi prizadeli pomen gimnazij. Z na pol ukinjeno maturo so lahko šolski reformatorji na isto raven z gimnazijami spravili strokovne šole. Tradicionalna matura je morala precej spremeniti svoj značaj predvsem zaradi uvajanja izbirnega šolanja. Z novim zaključnim izpitom ne bi smeli zajeti niti veliko predmetov niti veliko gradiva niti preverjati vsega znanja, pridobljenega med šolanjem (prav tam; 76).

3 Aleš Gabrič, *Sledi šolskega razvoja na Slovenskem*, Ljubljana: Pedagoški inštitut, 2009, str. 72–73.

4 Jožko Budin, Nova slovenska matura – od snovanja do desete izvedbe, *Šolska kronika*, 14, 2005, št. 2, str. 261–279.

5 Gabrič 2009, str. 72–73.

6 Franc Pediček, Razmišljanje o gimnazijski maturi, *Naši razgledi*, XI, 1962, št. 11, str. 206–207.

7 Prav tam, str. 78.

plodna tla, s spremembami se je spremenilo tudi ime mature, postala je sklepni izpit. Popravljeni predpisi so bili korak h »klasični« obliki mature, a spremembe le niso odpravile vseh napak zaključnega izpita iz prejšnjih let.⁸ Novo navodilo ni začelo veljati takoj, ampak šele s šolskim letom 1964/65. Z resolucijo o verifikaciji gimnazij so v gimnazijski program leta 1962 dodali nove učne predmete, ki so bili povezani s proizvodnim delom, tehničnim in praktičnim znanjem ter sociologijo. Vsebina gimnazijskega pouka se je spremenila tako, da je gimnazija dajala več strokovnega in manj splošnega znanja.⁹

Od šolskega leta 1969/1970 so dijaki na pisnem izpitu pisali nalogo iz slovenskega jezika, drugo pa iz matematike ali tujega jezika. Pri novem obveznem predmetu so dijaki odgovarjali na vprašanja »iz novejše zgodovine narodov Jugoslavije (Narodno osvobodilne vojne (NOV) in povojnega razvoja) z družbenopolitično ureditvijo SFRJ«.¹⁰ Na gimnazijah se je po teh predpisih uveljavil zaključni izpit s štirimi predmeti, za ustni izpit iz četrtega predmeta je imel dijak prosto izbiro.¹¹ V 70. letih so se predlogi za izboljšanje dela in kakovosti srednjih šol gibali v različne smeri. Toda nobenemu od njih se ni obetalo nič dobrega, ker je že sredi sedemdesetih let tedanja oblast začela razmišljati o usmerjenem izobraževanju.¹² Ta je namesto v izboljšave vodil v nadaljnjo degradacijo srednješolskega dela, ukinitvev gimnazij, mature in zaključnih izpitov.¹³ Najostrejši

8 Že takoj po izvedeni prvi maturi po teh predpisih so bili predsedniki zaključnih izpitov enotnega mnenja, da »seminarska naloga organsko ne sodi k zaključnemu izpitu«. Naslovi so se namreč ponavljali, poleg tega so se isti naslovi pojavili na različnih šolah, kar je dopuščalo precejšnje dvome o avtorstvu številnih seminarskih nalog. Predsedniki izpitnih komisij so sklenili, da bi morala biti seminarska naloga del rednega šolskega dela, ne pa del zaključnega izpita. Kritizirali so tudi zahtevo po takšnem načinu kombiniranja naravoslovnih in družboslovnih predmetov, kot je bila zapisana v novih predpisih. Večina dijakov se je namreč pri seminarskih nalogah odločila za naravoslovne predmete, predvsem biologijo, saj so se s tem pri pisnem delu zaključnega izpita izognili pisanju matematike. Presenetljivo pa je, da nihče ni predlagal, da bi prešli na staro obliko mature s tremi obveznimi pisnimi nalogami, s čimer bi ta problem avtomatsko odpadel (Gabrič, 2009, str. 81–85).

9 Stane Okoliš, *Zgodovina šolstva na Slovenskem*, Ljubljana: Slovenski šolski muzej, 2008, str. 116.

10 Od leta 1975 se je drugi obvezni predmet kot ustni izpit preimenoval v novejša zgodovina narodov Jugoslavije (NOV) in povojni razvoj in Samoupravljanje s temelji marksizma.

11 Okoliš 2008, str. 87.

12 Edvard Kardelj je že leta 1953 predlagal, da bi morali šolstvo organizirati tako, da bi dobili čedalje manj inteligence iz klasičnih šol, gimnazij, in vse več iz šol, kjer je poudarek na praktičnem delu: »Mislim, da bi bilo prav, če bi tudi z administrativnimi ukrepi – kjer je to potrebno – zmanjšali število gimnazij v korist strokovnih šol, zlasti pa v korist industrijskih šol, iz katerih bi izhajali strokovno visoko kvalificirani kadri, ki bi bili na nivoju srednje tehniških kadrov.« Partijski ideologi so zagovarjali stališče, da je treba v vseh šolah povečati delež šolskih ur, namenjenih tehnični vzgoji in praktičnemu delu. Največ nesoglasij je nastalo pri učnih načrtih za slovenščino in za zgodovino. Slavisti so zagovarjali stališče, da je treba v šolah obravnavati slovenske književnike v skladu z njihovo literarno vrednostjo. Partijski ideologi pa so nasprotovali obravnavi posameznika zgolj zaradi njihovih umetniških dosežkov in so kot pogoj zahtevali še politično primernost (Gabrič, 2009, str. 101).

13 Okoliš 2008, str. 90–91.

nasprotniki teh tendenc so bili takrat univerzitetni profesorji, ki so zatrjevali, da dajejo srednje strokovne šole – v primerjavi z gimnazijami – preslabo splošno znanje in da maturanti teh šol ne morejo slediti študiju na fakultetah enako uspešno kot gimnazijski maturanti. Zahteve univerzitetnih profesorjev tudi po zahtevnejših diplomskih delih in disertacijah so v političnih strukturah »preslišali« in se zavzemali za njihovo zniževanje. Osnovni jugoslovanski akt o šolski reformi je bil *Splošni zakon o šolstvu*, sprejet 25. junija 1958. Na srednješolski stopnji sta bili izenačeni gimnazija in strokovna šola,¹⁴ vpisni pogoji za visokošolski študij pa so bili vse bolj blagi. V vrhu slovenske partije so se zavedali, da sprejeta načela v vrstah pedagogov in kulturnikov niso imela večinske podpore. Še posebej so bili partijski voditelji proti konservativnemu pogledu na vlogo gimnazije in proti možnosti prehoda dijakov iz srednjih strokovnih šol na univerzo.¹⁵

Reforma usmerjenega izobraževanja (UI) se je pričela pripravljati sredi sedemdesetih let, po obračunu z »liberalno« vlado Staneta Kavčiča.¹⁶ Usmerjeno izobraževanje iz leta 1981 je zadalo odločilni udarec gimnaziji in maturi, s tem ko so štiriletno gimnazijo in zaključni izpit oz. maturo ukinili.¹⁷ Zasnova UI je med drugim predvidevala ukinitve tradicionalne gimnazije, ki so ji očitali elitistični značaj.¹⁸ Gimnazije kot splošne srednje šole, ki dajejo univerzalno vstopnico za visokošolski študij, naj ne bi bilo več. Po novem bi vstopnico za študij dajalo kar spričevalo o končanem srednjem usmerjenem izobraževanju; torej tudi mature ne bi bilo več.¹⁹ Sprejemu Zakona o UI je v Sloveniji – drugače od drugih delov jugoslovanske federacije – sledila teoretska zavrnitev ideološkega koncepta '*vsestransko razvita osebnost*', ki ga je uporabil zakon pri opredeljevanju temeljnega smotra UI, predvsem pa je tudi v javnosti odmevalo ostro nasprotovanje ukinitvi gimnazije in mature.²⁰

Praktično sočasno je do večjega konflikta v šolstvu med Slovenijo in Beogradom prišlo leta 1983 tudi zaradi skupnih programskih jeder. Nasprotovanje

14 Uzakonjena je bila enotna osemletna osnovna šola in za učitelje le dvoletna pedagoška akademija. Na visokošolski stopnji je bila razbita celovitost študija na tri dvoletne cikle (višji, visoki in podiplomski), uzakonjena inverzija študija, znižane zahteve za diplomu, doktorat in dosego naziva univerzitetnega predavatelja.

15 Okoliš 2008, str. 103.

16 V Sloveniji je leta 1972 padla liberalna »vlada« Staneta Kavčiča.

17 Okoliš, 2008, str. 116; Zdenko Lapajne, Kako pokončati gimnazijo?: znanstvena razprava (z virusom v računalniku), *Naši razgledi: NR*, 39, 8.vi.1990, št.11., str. 322–323.

18 Nov sistem je na srednješolski ravni ponujal pet 'usmeritev': jezikovno-umetnostno, družbeno-ekonomsko, naravoslovno-matematično, proizvodno-tehnično in telesnovzgojno-obrambno. Na teh osnovah naj bi višje in visoko šolstvo nadgrajevalo 'usmerjeno izobraževanje' do najbolj zahtevnih kvalifikacij, pot do njih pa bi vodila po 'usmeritvenih vertikalah'.

19 Beseda gimnazija ni bila uporabljena niti matura niti zaključni izpit. Zakon je določal, da se v višje oz. visokošolske programe lahko »vključi, kdor je uspešno končal izobraževanje po ustreznem predhodnem [usmerjenem] programu ali je s preizkusom znanja dokazal, da obvlada [potrebna] znanja« (čl. 69).

20 Pavel Zgaga, Visoko šolstvo na prelomu iz osemdesetih v devetdeseta leta, *Šolska kronika*, 30 – LIV, 2021, št. 1, str. 17–41.

skupnim jedrom ni nastalo zaradi fizike ali matematike, pač pa predvsem zaradi pouka književnosti.²¹ Ciril Zlobec je predlog poimenoval »antikulturen, antivzgojen, antiizobraževalen in antietičen«.²² Društvo slovenskih pisateljev (DSP) je 19. septembra 1983 organiziralo posvet o šolstvu – proti skupnim programskim jedrom.²³

Kot ostanek prejšnje mature je bil z uvedbo usmerjenega izobraževanja (UI) zaključni izpit leta 1984 izveden zadnjič.²⁴ Odbor Univerzitetnega sveta za vprašanja vzgojno-izobraževalnega in znanstveno-raziskovalnega dela Univerze v Ljubljani je vztrajno nadaljeval razpravo o prihodnji ureditvi prehoda med srednjim in višjim oz. visokim izobraževanjem, ker je zakonsko rešitev o ukinitvi končnega preverjanja na srednji šoli z vidika univerze ocenil za neustrezno. Nadaljevalni izpit na srednji šoli, izveden kot zunanji izpit s pomenom kvalifikacijskega izpita za študij, je v študijskih organih univerze užival vso podporo. Z vidika prehoda na študij ga štejemo za sopomenko današnje mature.²⁵ Pod vplivom kritik UI pa tudi v atmosferi splošne politične liberalizacije, ki je v Sloveniji nastopila v drugi polovici osemdesetih let, je bilo najprej sklenjeno, da bo »Republiški komite za vzgojo in izobraževanje ter telesno kulturo [v vlogi resornega ministrstva] proučil vprašanje zaključnega izpita v srednji šoli oziroma uvedbe nadaljevalnega izpita kot pogoja za vpis na univerzo«, kar je bil prvi korak k ponovni zakonski uvedbi mature (1989), ki sta ga z opozarjanjem na kvaliteto znanja zahtevali zlasti obe univerzi.²⁶ Republiški komite za vzgojo in izobraževanje ter telesno kulturo je pod predsedstvom Francija Pivca pri Centru za razvoj univerze naročil ekspertizo o ureditvi prehoda med srednjim in visokim izobraževanjem. Delovna skupina obeh univerz, ki jo je vodil prof. dr. Jožko Budin, je že leta 1984 v sodelovanju s strokovnjaki Centra za razvoj univerze pripravila gradivo za razpravo na univerzitetnem svetu, v visokošolskih organizacijah in drugod.²⁷ Delovno skupino, ki je združevala člane iz vrst takratnih obeh univerz, srednjih šol, inštitutov in organov, je vodil Zdenko Lapajne, ki je dajal pečat delu skupine. Delovna skupina je pripravila in v *Naših razgledih* (21. 4. 1989) objavila končno

21 Božo Repe, Slovensko-srbski konflikt v osemdesetih letih. *Časopis za humanistične in družboslovne študije*, 22, 2022, št. 3, str. 314.

22 Janez Menart je začel zbirati informacije in gradivo, Ciril Zlobec pa je takoj reagiral in kritiziral zlasti skupna programska jedra za književnost, v katerih je bilo premalo slovenske književnosti. Za Zlobcem je razpravo o jedrih v DPS javno napovedal Tone Partljič, v začetku septembra pa je jedra za pouk književnosti še bolj kritično analiziral Menart in jih primerjal s tedanjim predmetnikom. Njegova analiza je pokazala, da bi se slovenski učenci morali učiti 70 odstotkov jugoslovanske književnosti in le 30 odstotkov slovenske, kar je označil za raznarodovanje (Repe, 2022, str. 315).

23 Prav tam, str. 102.

24 Jožko Budin, Nova slovenska matura – od snovanja do desete izvedbe, *Šolska kronika*, 14, 2005, št. 2, str. 261-279.

25 Prav tam, str. 261.

26 Zgaga, 2021, str. 24.

27 Budin, 2005, str. 261-279.

poročilo *Zaključni izpit in matura*, ki je postalo podlaga za uzakonitev mature že v *Zakonu o spremembah in dopolnitvah zakona o usmerjenem izobraževanju* (1989).²⁸ Na koncu poročila je zapisano svarilo, da matura ni čarobna palica, ki bo rešila vse šolske težave, lahko pa nekoliko prispeva za boljše šolstvo.²⁹ Z maturo se je dejansko končalo usmerjeno izobraževanje na srednjih šolah. Vzporedno z maturo se je v slovenski šolski sistem spet vrnila gimnazija.³⁰

Ponovna uvedba mature v Sloveniji 1995

Prve priprave na ponovno uvedbo mature so stekle na *Republiškem komiteju za vzgojo in izobraževanje ter telesno kulturo*.³¹ Prof. dr. Peter Vencelj, minister v osamosvojitveni vladi, je konec leta 1991 izdal prvi pravilnik o maturi in v skladu z njim na začetku leta 1992 imenoval *Republiško maturitetno komisijo*. Priprave za maturo so potekale sredi osamosvojitvenega obdobja. Strokovni svet Republike Slovenije za vzgojo in izobraževanje je pod predsedovanjem Franca Lazarinija v letu 1991 določil potrebne spremembe programov za maturo, med njimi enoten urni obseg pouka obveznih predmetov za gimnazije in srednje strokovne šole. Določil je obvezne predmete skupnega dela, izbirne predmete posebnega dela, raven zahtevnosti in obseg zunanjega ocenjevanja. Zavod RS za šolstvo in šport je dajal v vsem začetnem obdobju močno strokovno oporo pri pripravi predloga maturitetnih izbirnih predmetov, imenovanju članov Republiških predmetnih komisij, pripravi gradiva ter pripravi in izvajanju mnenjskih raziskav med dijaki, učitelji in ravnatelji. K ponovni uvedbi mature je znotraj Zavoda RS za šolstvo veliko prispeval Branko Slivar. V mesecih, ki so sledili imenovanju Republiške maturitetne komisije, je novi minister za šolstvo in šport Slavko Gaber leta 1992 imenoval predsednike in člane republiških predmetnih komisij (RPK) – strokovnih teles mature. V Škofji Loki je potekalo mednarodno podprto izobraževanje za člane RPK.³²

Leta 1993 je bil ustanovljen Republiški izpitni center, danes Državni izpitni center (Ric), ki ga je prvih šest let vodil dr. Sergij Gabršček. Strokovni svet RS za vzgojo in izobraževanje je sprejel Maturitetni izpitni katalog in Predmetne izpitne kataloge za maturo 1995. V decembru 1993 je bil sprejet *Zakon o visokem šolstvu*, ki je določil pogoje za vpis v visokošolski študij in kriterije za izbiro kandidatov po uspehu pri maturi in uspehu v 3. ter 4. letniku srednje šole v pri-

28 France Brešar idr., *Zaključni izpit in matura*, Poročilo delovne skupine, *Naši razgledi*, 38, 21.iv.1989, št.8, str. 228–231.

29 Budin, 2005, str. 261–279.

30 Zgaga, 2021, str. str. 17–41.

31 Marjan Šetinc in Zdenko Lapajne, Še o reformi mature I, *Naši razgledi*, 37, 25.iii.1988a, št.6., str. 170–171; Marjan Šetinc in Zdenko Lapajne, Še o reformi mature II, *Naši razgledi*, 37, 8.iv.1988b, št.7., str. 209–210.

32 Budin, 2005, str. 261–279.

merih omejitve vpisa. Leta 1994 je bila na vzorcu srednjih šol izvedena poskusna matura, spomladi 1995 pa za vse kandidate predmaturitetni preizkus in kasneje spomladanski in jesenski izpitni rok mature 1995. Na spomladanskem roku je bilo 7892 kandidatov na 115 srednjih šolah (gimnazijah in srednjih strokovnih šolah), od tega 7196 uspešnih (91,18 %). Zakon o gimnazijah iz leta 1996 je določil, da se z opravljeno maturo v gimnaziji pridobi srednja izobrazba.

Prizadevanja v 80. letih za ponovno uvedbo mature v slovenski šolski prostor so zgodovinsko in sociološko gledano pomembni procesi, predvsem z vidika širokega odpora Slovencev, tako civilne družbe kot takratnih republiških oblastnih organov, proti usmerjenemu izobraževanju in proti jugoslovanskim skupnim programskim jedrom. Po vsebini in tudi časovno je ponovna uvedba mature predstavlja element osamosvojitvenih prizadevanj, ne nazadnje kot primer velike enotnosti v slovenski družbi.

Visoka uspešnost v slovenskem srednjem šolstvu in množičnost v visokem – primerjava z OECD deželami in Evropo

S ponovno uvedbo mature (leta 1995) v slovenski šolski sistem so k njej pristopili skoraj vsi po zaključeni gimnaziji, lahko pa tudi dijaki srednjih strokovnih šol, ki so se tako odločili zaradi možnosti univerzitetnega študija. Od leta 2002 pa sta v Sloveniji dve maturi, gimnazijska se je preimenovala v splošno maturo (SM), za dijake srednjih strokovnih šol pa se je obvezen zaključni izpit preimenoval v – delno eksterno – poklicno maturo (PM). (Splošna) matura ob zaključku gimnazije je bila že tradicionalno pogoj za vpis na univerzitetni študij. Pred desetletji je večina z zaključeno srednjo strokovno šolo prešla v zaposlitev. Zadnja leta pa se tudi velika večina maturantov PM vpiše v terciarno izobraževanje. SURS³³ za šolsko leto 2021/22 navaja populacijo 15.099 z zaključeno srednješolsko strokovno ali splošno izobrazbo; 9178 jih je bilo z zaključeno srednjo strokovno izobrazbo in 5921 z zaključeno gimnazijo. V terciarno izobraževanje (višje- in visokošolsko) je bilo v naslednjem študijskem letu (2022/23) vpisanih 66,8 % tistih, ki so leto prej zaključili srednjo strokovno izobraževanje, in 91,3 % tistih, ki so zaključili srednjo splošno izobraževanje. Z upoštevanjem vpisa še v naslednjem študijskem letu (2023/24) je vključitev v terciarno izobraževanje še višja: 74,7 % jih je bilo z zaključeno srednjo strokovno izobrazbo in 95,1 % z zaključeno gimnazijo.³⁴ Če število dijakov in odraslih z zaključeno SM in PM primerjamo s številom 19-letnikov v Sloveniji, je delež vpisanih v terciarno izobraževanje že 80%; približno 30 % prišpevajo gimnazijci s SM in skoraj 50 % maturanti PM iz srednjih strokovnih šol.

33 SURS, Vpis srednješolcev v terciarno izobraževanje. Predstavitev analiz za Nacionalni program vzgoje in izobraževanja (NPVI) 2023–2033, na Ministrstvu za vzgojo in izobraževanje, Ljubljana 28. 5. 2024.

34 Prav tam.

Glede večdesetletne zasvojenosti slovenske šolske politike z obsegom in količino znanja, je Zupanc³⁵ kritičen, ker se zanemarljiva kakovost in tudi pravičnost.³⁶ Šolske politike, tudi v imenu neprivilegiranih in s populističnimi gesli o pravičnosti, so vodile posodobitve, prenove in reforme izobraževalnega sistema, žal tudi z razbremenjevanjem učencev, tako da so se znižali zahtevani standardi znanja. Znižuje se nivo potrebnega znanja za doseganje uspešnosti in prehod na nadaljnje stopnje izobraževanja, zvišuje se delež vključenosti v terciarno izobraževanje, podeljujejo se visoke ocene, spričevala, certifikati, diplome, vse do doktoratov ..., ki nimajo ustrezne veljave.³⁷ V izobraževanju je vse manj vsebin obveznih, na račun (pre)zgodnje ter vse večje izbirnosti. Zmanjšuje se akademska zahtevnost, znanje se zamenjuje s spretnostmi in modernejšim pojmom – kompetencami.³⁸ V Sloveniji se je tudi v šolskih predpisih (Zakon o osnovni šoli) »*minimalne standarde znanja*« zamenjalo z izrazom »*pričakovani rezultati*«;³⁹ tako da bi se lahko vprašali, ali smo za učence »*pričakovanja*« v znanju uzakonili na »*minimum*«. Od učiteljev se zahteva, da pri učencih, dijakih in študentih znanje »iščejo«; če ga ne najdejo, (lahko) dobijo očitek, da niso dobri učitelji.⁴⁰ Zato se že v osnovnih in srednjih šolah sklepajo kompromisi na račun temeljnega znanja, neznanje se spregleduje, zamolči ter zanika. Slabe prakse ocenjevanja dejansko škodujejo učencem, ko tudi za slabo znanje dobivajo dobre ocene in jim šola tako daje napačne, neustrezne, lažne informacije, na podlagi katerih mladi sprejemajo pomembne šolske in življenjske odločitve.⁴¹

Za Slovenijo je ključnega pomena dobra izobrazba, ne le posameznikov, ampak tudi populacije. Da žal ni tako, vemo iz mednarodnih primerjav, npr. PI-

35 Darko Zupanc, V Sloveniji je šolstvo zasvojeno z obsegom in količino, zanemarljiva pa kakovost in pravičnost, Posvet SAZU: Stanje in vizija visokega šolstva v Sloveniji, Ljubljana, 9. april 2015.

36 Darko Zupanc (intervjuvanec), Šolski sistem ni dovolj pravičen, *Gorenjski glas*, letn. 76, 27. okt. 2023, št. 86, <https://www.gorenjskiglas.si/zgodbe/solskisistem-ni-dovolj-pravicen-42623/>, (pridobljeno 9. 2. 2025), 2023a, str. 15.

37 Blaž Zmazek, Darko Zupanc, Robert Zorec, Višja zahtevnost vstopnega znanja za boljšo kakovost univerzitetnih študentov in diplomantov, v: et al. *Od minimalnih standardov k odličnosti: zbornik razprav o kakovosti v visokem šolstvu in letno poročilo NAKVIS 2018*, Nacionalna agencija Republike Slovenije za kakovost v visokem šolstvu, Ljubljana 2019, str. 45–58.

38 Zdenko Kodolja, Razvrednoteno znanje: šola in neoliberalizem, v: Odgovori (na to, kar so drugi hoteli vedeti), Ljubljana: pedagoški inštitut, 2024, str. 67–83.

39 Mojca Kovač Šebart, Čas zamujenih javnih razprav, desetletje devetletke, *Dnevnikov objektiv*, 22. februar 2014; Jana Kalin, Neodgovorno in neresno spreminjanje učnih načrtov, *Mladina*, 2. 3. 2008, št. 8.

40 Darko Zupanc, NPZ kot „drugo mnenje“ o doseženem kurikulumu in (tudi) o šolskem ocenjevanju. Referat na Strokovno srečanje ravnateljic in ravnateljev osnovnih šol, Portorož 11. in 12. november, 2013.

41 Susan Brookhart, Thomas Guskey, Jay McTighe in Dylan William, *Eight Essential Principles for Improving Grading*, Educational, School, and Counseling Psychology Faculty Publications. 50, https://uknowledge.uky.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1050&context=edp_facpub, (pridobljeno 9. 2. 2025), 2020.

AAC – *Programme for the International Assessment of Adult Competencies*.⁴² V povprečju so odrasli v Sloveniji pod povprečjem OECD v pismenosti, matematični sposobnosti in reševanju problemov v tehnološko bogatih okoljih. Približno četrтина odraslih v Sloveniji ima slabe pismenost, matematične sposobnosti in sposobnosti reševanja problemov.⁴³ Nizka raven znanja ni problem (samo) najstarejših, besedilna kot tudi matematična spretnost mladih odraslih Slovencev med 25. in 34. letom starosti je med državami OECD tudi podpovprečna. V državah OECD se delež funkcionalno »nepismenih« in slabo pismenih⁴⁴ od 16.–24. leta starosti v naslednjem desetletju starosti zniža (od 25.–34. leta – ko večina zaključí šolanje). V Sloveniji se slaba pismenost kljub množičnemu študiju zviša. V starostni skupini od 16.–24. leta je zelo slabo ali slabo pismenih nekaj manj kot 50 % populacije, v starostnem obdobju od 25.–34. leta v Sloveniji delež naraste na več kot 50 %, čeprav 40 % populacije doseže diplomu v terciarnem izobraževanju.⁴⁵ V raziskavi PIAAC so tudi izmerili, da so Japonci s srednješolsko izobrazbo v povprečju bolj besedilno spretni kot Slovenci s terciarno izobrazbo; v Evropi so npr. Norvežani s srednješolsko izobrazbo skoraj tako besedilno spretni kot Slovenci s terciarno izobrazbo.⁴⁶

Ker izobraževanje deluje podobno kot v ekonomiji dodana vrednost, novo znanje se gradi na predhodnem, zadnji rezultati mednarodne raziskave bralne, matematične in naravoslovne pismenosti PISA 2022 zbuja jo še dodatno skrb. Za učence po končani osnovni šoli rezultati kažejo na splošen upad tako pri matematični kot tudi pri bralni in naravoslovni pismenosti.⁴⁷ Slovenija se umešča med države z negativnim trendom. Slovenci v izjemno visokem deležu (93 %)⁴⁸ uspešno opravijo vsaj srednjo šolo in se tudi množično vpišejo v terciarno izobraževanje. Imamo največji delež 19-letnikov, ki so vključeni v izobraževanje, 88 % (v državah EU je 67 %, v OECD je 62 %).⁴⁹ Tudi s 56-odstotnim deležem populacije, ki ima status študenta v starosti od 20–24 let, smo »najboljši«, v EU je 44 %, v OECD je 42 % (slika 1).⁵⁰

42 Petra Javrh (ur.), Poročilo o raziskavi spretnosti odraslih PIAAC 2016, Tematske študije: raziskovalno poročilo, 2017.

43 OECD, *Skills Matter: Additional Results from the Survey of Adult Skills*, OECD Skills Studies, Paris: OECD Publishing, 2019a.

44 V raziskavi PIAAC - do dosežene ravni 2.

45 Darko Zupanc, Kaj nam povedo podatki o kakovosti OŠ in SŠ, o ne-pravičnosti v našem izobraževanju – od osnovne šole do odraslosti? Gostujoče predavanje na Mednarodna fakulteta za družbene in poslovne študije; Celje: 24. maja 2018.

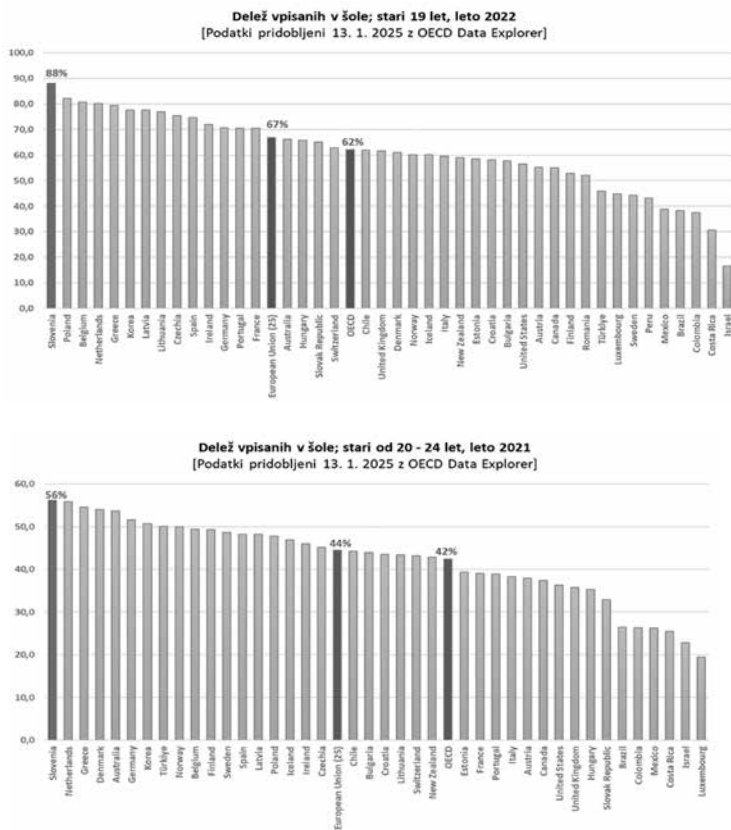
46 OECD, 2019a.

47 OECD, *Education at a Glance 2023: OECD Indicators*, Paris: OECD Publishing, 2023, str. 64.

48 OECD, *Education at a Glance 2024, OECD Indicators*, Paris, OECD Publishing, 2024, str. 44.

49 OECD Data Explorer, Enrolment rate by age; Age 19 years; Time period 2022; Total levels, (pridobljeno: 13. 1. 2025a).

50 OECD Data Explorer, Enrolment rate by age; from 20 to 24 years; Time period 2021; Total levels, (pridobljen: 13. 1. 2025), 2025b.

Slika 1: Delež vpisanih v šole; stari 19 let (zgoraj)⁴⁹ in stari od 20 do 24 let (spodaj)⁵⁰

Slabosti v terciarnem izobraževanju

Inflacija visokih šolskih ocen, odličnih spričeval in podeljenih diplom vse do doktoratov, ki ne odražajo ustrezno visoke ravni znanja, je v Sloveniji izrazita.⁵¹ Za dvig doseženih ravni znanja v populaciji, tudi na račun zmanjšanja deležev uspešnih, je pomembna celotna šolska vertikalna. Če bi bile šole zahtevne, če bi srednje šole sprejemale učence z dobrim znanjem iz osnovnih šol in fakultete maturante z boljšim vstopnim znanjem, bi univerze lahko izobrazile generacije odličnih diplomantov. Povratno pa visoka prepustnost na višje, zahtevnejše

⁵¹ Darko Zupanc in Matevž Bren, Inflacija pri internem ocenjevanju v Sloveniji, *Sodobna pedagogika*, 61, 2010, št. 3, str. 208-228; Zmazek, Zupanc, Zorec 2019, str. 45-58; Darko Zupanc, Šolanje vrednost dodaja, predavanje s 46. seje Državne komisije za splošno maturo, Ljubljana: ZRC Atrij SAZU, 14. november 2019.

stopnje šolanja negativno vpliva, kot da za vstop v višje in zahtevno šolanje ter uspešen zaključek ni potrebno dobro predhodno znanje. Šolska politika bi morala že v osnovnih in srednjih šolah spodbujati dvig dosežkov temeljnega znanja, ne zgolj delovati v smeri podaljševanja časa šolanja in širitve vstopnih možnosti v višje stopnje šolanja. V srednjem in tudi v terciarnem izobraževanju bi morali kot glavni pristop dostopnosti („*access approach*“) zamenjati s pristopom na temelju kakovosti („*quality approach*“).⁵²

V terciarno izobraževanje je v Sloveniji izjemno veliko vpisanih, ki hkrati do prve diplome nerazumno dolgo študirajo; leta 2015 je bil povprečen čas dokončanja študija 5,7 leta⁵³ in tudi uspešnost je zelo nizka. V *Resoluciji o nacionalnem programu visokega šolstva 2011–2020*⁵⁴ je bil glede kakovosti zapisan cilj 2.5.1 in sprejeto merilo, da naj bi se »odstotek študentov, ki se v Sloveniji vpišejo na visokošolske institucije in ne diplomirajo, do leta 2020 znižal za tri četrtine; 2011 je znašal 35 %«. Do leta 2020 smo z *Resolucijo* torej ciljali na pribl. 9% osip. Univerza v Ljubljani⁵⁵ pa po ciljnem letu 2020 v *Programu dela za študijsko leto 2023/2024* že pri načrtovanju prehodnosti načrtuje osip pri prehodu iz 1. v 2. letnik v višini več kot 40 % na 1. stopnji univerzitetnega študija, in še večjega, več kot 50 %, na 1. stopnji visokošolskega strokovnega študija. Tudi po podatkih SURS-a je v visokem šolstvu še tri leta po rokih za zaključek študijskih programov odstotek uspešnih 55,9 %, neuspešnih je torej 44,1 %.⁵⁶ Kako množično fakultete in visoke šole vpisujejo dijake v terciarno izobraževanje, da več let študirajo in na koncu mnogi ne diplomirajo, kažejo tudi mednarodne primerjave. V *Pogledu na izobraževanje 2022 (Education at a Glance 2022)*⁵⁷ vidimo, da je v Sloveniji po štiri- oz. pet- ali šestletnem študiju (»bachelor degree«) največji delež neuspešnih. V predvidenem času študija ne konča 45,5 % vpisanih (povprečje neuspešnih v državah OECD je 20 %), po dodatnih treh letih, glede na predviden čas študija, je delež neuspešnih v Sloveniji še vedno visokih 40,1 %. Osip se v zadnjem desetletju nikakor ni znižal, je mnogo večji, kot je bil v Sloveniji še leta 2011 (35 %) in več kot 4-krat večji od zastavljenega cilja 2.5.1 (9 %), zapisanega v *Resoluciji o nacionalnem programu visokega šolstva 2011–2020*.

52 Eric Alen Hanushek, Will more higher education improve economic growth? *Oxford Review of Economic Policy*, Volume 32, 2016, Number 4., str. 538–552; Eric Alen Hanushek, Ludger Wößmann, Do Better Schools Lead to More Growth? Cognitive Skills, Economic Outcomes, and Causation, *Journal of Economic Growth*, Volume 17, 2012, Number 4, str. 267–321.

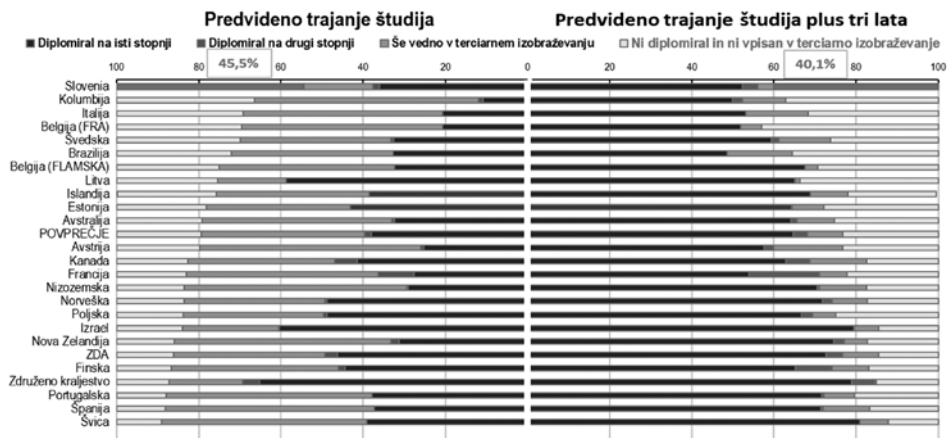
53 OECD, *Education at a Glance 2017: OECD Indicators*, Paris: OECD Publishing, 2017, str. 68.

54 Resolucija o Nacionalnem programu visokega šolstva 2011–2020 (ReNPVŠ11–20), Uradni list RS, št. 41/2011 <https://pisrs.si/pregledPredpisa?id=RESO71>, (pridobljeno 10. 2. 2025), 2011.

55 Univerza v Ljubljani, Univerza v Ljubljani: Program dela Univerze v Ljubljani za leto 2024, <https://www.uni-lj.si/assets/Kabinet/Porocila/2024/Program-dela-Univerze-v-Ljubljani-za-le-to-2024.pdf>, (pridobljeno 13. 1. 2025), 2024, str. 66.

56 SURS, 2024.

57 OECD, *Education at a Glance 2022: OECD Indicators*, Paris: OECD Publishing, 2022a, str. 204.

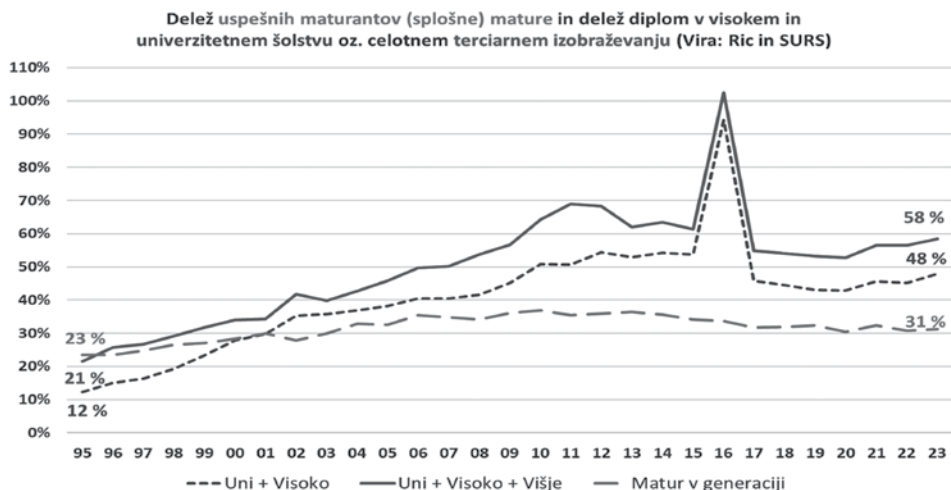
Slika 2: Predvideno trajanje študija: v roku (levo)
in v dodatnih treh letih po roku (desno)⁵⁷

Za manjši osip v terciarnem izobraževanju in več diplomantov s kakovostnim znanjem je pomembno doseženo znanje dijakov, ki vstopajo v študij po uspešno končani srednji šoli. V Sloveniji vsak srednješolec, ki vstopa v terciarno izobraževanje, opravlja splošno ali poklicno matura. Pomembna ni samo številnost maturantov, ampak raven njihovega doseženega znanja ob koncu srednje šole. V zadnjih tridesetih letih, ko se je po prelomu z usmerjenim izobraževanjem v Jugoslaviji matura vrnila v slovenski šolski sistem, so se deleži mladih, ki so uspešno zaključevali določene stopnje izobraževanja, drastično spremenili. Leta 1995 smo v Sloveniji prvič po novem, v organizaciji Državnega izpitnega centra dobili 7198 maturantov (23 % populacije 19-letnikov) – spodnja črtkana črta na sliki 3. Istega leta je naše takratno visokošolsko (univerzitetno) izobraževanje izdalo 3673 diplom (12 % populacije 19-letnikov) – srednja pikčasta črta na sliki 3.⁵⁸ Terciarno izobraževanje, skupaj z višjimi šolami pa je izdalo 6.419 diplom (21 % populacije) – zgornja polna črta na sliki 3.⁵⁹ Takrat so maturo opravljali tako vsi dijaki v gimnazijah in akademsko usmerjeni dijaki v srednjih strokovnih šolah. Podatki kažejo, da je bilo leta 1995 vseh diplom iz terciarnega izobraževanja (še) manj, kot je bilo uspešnih maturantov.⁶⁰

⁵⁸ Za izračun deležev diplomantov je uporabljeno število 19-letnikov v generaciji 5-let pred letom diplomiranja.

⁵⁹ Pri navajanju diplom ni navedeno število magisterijev po končani prvi bolonjski stopnji in doktoratov.

⁶⁰ Darko Zupanc, Vedno več točk, vedno manj znanja (2): odziv na kolumno dr. Vesne V. Godina, Večer [Spletna izd.], 28. avg. 2023, <https://vecer.com/pogledi/odziv-na-kolumno-dr-vesne-v-godina-vedno-vec-tock-vedno-manj-znanja-2-10339183>, (pridobljeno 9. 2. 2025), 2023b.

Slika 3: Delež uspešnih maturantov (splošne) mature in delež diplom v visokem in univerzitetnem šolstvu oz. celotnem terciarnem izobraževanju (vir: Ric in SURS)⁶¹

Leta 2023 je splošno maturo opravilo 5818 maturantov (31 % populacije 19-letnikov), visokošolsko in univerzitetno izobraževanje pa je izdalo že 9027 diplom (48 %), terciarno izobraževanje skupaj z višjimi šolami pa že 11.011 diplom (58 % populacije 19-letnikov). Na enega maturanta splošne mature v generacij imamo tako v Sloveniji že skoraj dva (1,9) diplomirance. Skoraj dvakrat več, kot je letno novih imetnikov spričevala splošne mature, je novih imetnikov diplom visokega strokovnega, univerzitetnega, enovitega magistrskega in višješolskega študija.⁶² Brez višješolskih diplom pa na dva maturanta splošne mature samo v visokem strokovnem, univerzitetnem in enovitem magistrskem študiju v Sloveniji »proizvedemo«⁶² nekoliko več kot tri diplomirane oz. na enega maturanta splošne mature jih na visokih šolah diplomira 1,5 (Slika 3).

Da je inflacija dosežene stopnje izobrazbe najvišja v terciarnem izobraževanju, ne v gimnazijah, kažejo tudi podatki o doktorskem študiju. Če primerjamo v zadnjih letih število vpisanih 3500 kandidatov na doktorski študij letno s številom 5818 gimnazijcev, ki so leta 2023 opravili splošno maturo, se razbere, da na fakultetah 60 % gimnazijskih maturantov po dodatnem šolanju (na prvi in drugi stopnji) vpišejo na tretjo stopnjo, da bi dosegli naziv znanstvene odličnosti. Na doktorski študij se vsekakor vpisujejo tudi študentje, ki so šli po poti poklicne

⁶¹ Leta 2016 je v Sloveniji potekel zadnji rok za diplomiranje po starih, predbolonjskih programih, ki so bili uvedeni pred reformo leta 2004. Tisto leto je bilo diplomantov skoraj dvakrat več kot leto pred tem.

⁶² Zupanc 2023b.

mature, kar sicer spremeni odstotke, bistva pa ne. Ne samo, da jih fakultete v Sloveniji veliko vpišejo v doktorski študij, uspešno ga tudi opravijo. Fakultete v Sloveniji v zadnjem obdobju promovirajo približno 420 doktorandov letno oz. približno 2,2 % enoletne generacije mladih. Za primerjavo deležev je pri splošni maturi (zlatih) maturantov z izjemnim uspehom (*»summa cum laude«*) nekaj več kot 300 letno (1,6 %); diamantnih pa v zadnjih letih približno 20, kar je manj kot desetinka odstotka (< 0,1 %).⁶³ Terciarno izobraževanje v Sloveniji izkazuje znanstveno odličnost in promovira doktorate za bistveno večji delež v generaciji (2,2 %), kot je delež zlatih maturantov pri splošni maturi (1,6 %).

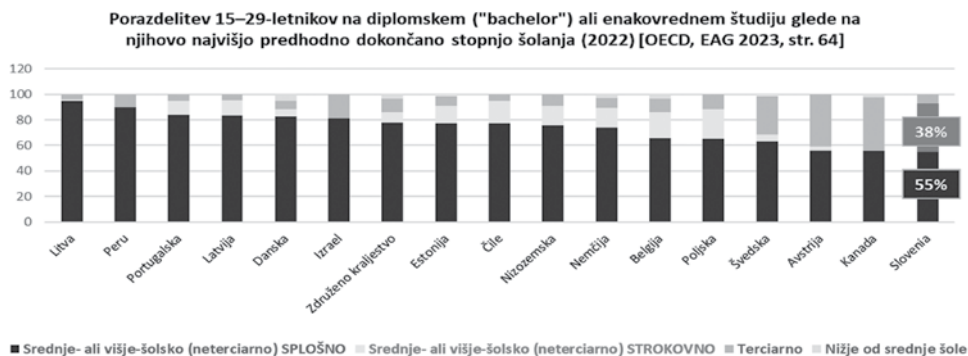
Študijska uspešnost maturantov

Ker v Sloveniji letno na vsakega maturanta splošne mature dobimo skoraj dva diplomanta terciarnega izobraževanja, smo že zapisali ugotovitev, da so med njimi gotovo tudi maturanti s poklicno maturo. Ker so v srednje strokovne šole vpisani tudi izjemno učno sposobni, v nekaterih smereh celotni oddelki z visokimi akademskimi potenciali, je prav, da jim je omogočena pot v terciarno izobraževanje, tudi na univerzitetne študijske programe. Dijakom srednjih strokovnih šol – maturantom s poklicno maturo – študij ne sme biti samo formalno omogočen, ampak bi jim morala srednja šola dati vse potrebno znanje, da bi bili pri študiju (bolj) uspešni. Glede na gimnazijce – maturante s splošno maturo, pa so dijaki srednjih strokovnih šol – maturanti s poklicno maturo v Sloveniji pri študiju izrazito manj uspešni. OECD je v izdaji *Pogled na izobraževanje (Education at a glance)*⁶⁴ izpostavila Slovenijo, da ima med državami OECD in partnericami v starosti obiskovanja srednje šole najvišji delež vključenih v srednje poklicne oz. strokovne šole (več kot 50 %). Slika 4 prikazuje najvišjo stopnjo izobrazbe, ki so jo predhodno zaključili študenti na diplomskih ali enakovrednih študijskih programih (leta 2022). Čeprav je splošna srednja šola najpogostejša predhodna izobrazba, se predhodne izobrazbe, ki jih imajo preostali študenti, med državami razlikujejo. Slovenija ima med vsemi državami (slika 4) izrazito največji delež šolajočih se s predhodno srednjo strokovno izobrazbo, saj ima visokih 38 % vključenih in z zaključeno diplomom v starosti od 15 do 29 let kot predhodno vključenost v srednje strokovno izobraževanje oz. opravljeno poklicno maturo. Na Poljskem, ki je v tem deležu naslednja, s predhodno srednjo strokovno izobrazbo študira samo 23 %, v Avstriji, Litvi, na Danskem, Švedskem, v Združenem kraljestvu so ti deleži manj kot 10 %.⁶⁵

⁶³ Zupanc 2023b.

⁶⁴ OECD 2023, str. 144–145.

⁶⁵ Prav tam, str. 64.

Slika 4: Najvišja stopnja izobrazbe, ki so jo predhodno zaključili sedanji študenti na dodiplomskem ali enakovrednem študiju.⁶⁴

Slovenija med državami OECD izstopa tudi z veliko razliko v uspešnosti zaključevanja študija na prvi stopnji, glede na to ali so študenti vstopili v študijske programe po zaključeni splošnoizobraževalni srednji šoli (gimnazije s splošno maturo (SM)) ali po srednji strokovni šoli s poklicno maturo (PM).⁶⁶ Delež uspešnih diplomantov (»bachelor degree«) tri leta po predvidenem trajanju študija je bil leta 2017 za dijake z zaključenim splošnim srednjim izobraževanjem (v Sloveniji za gimnazijce) 66-odstoten, dijaki srednjih strokovnih šol pa so bili uspešni (samo) v 30 %. Delež uspešnih gimnazijcev s SM je bil več kot dvakrat višji od deleža uspešnosti tistih, ki so predhodno zaključili štiriletno srednje strokovne šole s PM.

V nasprotju z več kot dve desetletji trajajočimi deklarativnimi zapisi, da je srednje strokovno izobraževanje v Sloveniji predvsem namenjeno za pridobitev poklica in zaposlitev,⁶⁷ so na voljo tudi aktualni podatki SURS-a za leto 2022, ki kažejo nasprotno. Iz srednjih strokovnih šol se v terciarno izobraževanje vpiše kar 75 % maturantov s poklicno maturo.⁶⁸ Delež študentov, ki dokončajo študij na vseh stopnjah terciarnega izobraževanja, od višjih šol do enovitih magistrskih študijev v predvidenem roku plus tri leta za študente, ki so se vpisali na študij po končani srednji strokovni šoli (zaključek s PM), je v zadnjih letih 39%. Študenti, ki so se vpisali na študij po končani gimnaziji (zaključek s SM), so uspešni v 67

⁶⁶ OECD, *Education at a Glance 2019: OECD Indicators*, Paris: OECD Publishing, 2019b, str. 213; Prav tam, str. 60.

⁶⁷ Zdenko Medveš idr., *Izhodišča za pripravo izobraževalnih programov nižjega in srednjega poklicnega ter srednjega strokovnega izobraževanja*, Center RS za poklicno izobraževanje, <https://cpi.si/wp-content/uploads/2020/08/izhodišca.pdf>, (pridobljeno 8. 2. 2025), 2001; Slavica Černoša idr., *Dopolnjena izhodišča za pripravo izobraževalnih programov nižjega in srednjega poklicnega izobraževanja ter programov srednjega strokovnega izobraževanja*, 20. 12. 2019, (https://cpi.si/wp-content/uploads/2021/05/Dopolnjena_IZHODISCA_cistopis.pdf, (pridobljeno 8.2.2025), 2019.

⁶⁸ SURS, 2024.

% Razkorak v uspešnosti dokončanja študija je torej 28-odstoten (67 % - 39 %)⁶⁹ (vse stopnje na sliki 5). Na visokošolskem univerzitetnem študiju je v uspešnosti razkorak 15-odstoten (68,8 % - 53,0 %), mnogo višji pa je na enovitem magistrskem študiju: 26-odstoten (81,9 % - 55,6 %), kjer je sicer študentov s PM malo. Tavčar Krajnc⁷⁰ ugotavlja, da se kandidatom s poklicno maturo skladno z 38. členom Zakona o visokem šolstvu⁷¹ formalno omogoča vpis tako v visokošolske kot v univerzitetne študijske programe, vsebina njihovih šolskih programov pa jim sočasno ne daje ustrezne podlage za dovolj uspešen študij, kar še posebej velja za univerzitetni študij. Ker ima Slovenija izjemno visok delež mladih v srednjih strokovnih šolah, bi bila zanje še posebej pomembna višja raven splošnega znanja, ki je očitno potrebno za uspešen študij.

Slika 5: Stopnja dokončanja terciarnega izobraževanja (plus 3 leta po predvidenem obdobju študija), po vrsti srednje izobrazbe (vir: SURS, 2022).⁶⁸

Ni problem samo šibko splošno znanje, ampak tudi usposobljenost za poklic

Srednješolski strokovni izobraževalni programi v Sloveniji nimajo problemov samo s premajhnim obsegom vsebin in prenizko zahtevnostjo splošno-izobraževalnih predmetov, ampak obstaja utemeljen dvom tudi o izpolnjevanju deklarativno temeljnega poslanstva: dobre priprave za poklic in zaposlitev v matični stroki. Čeprav je zadnje leto ali dve izjemno, ko je brezposelnost v Sloveniji

69 Prav tam.

70 Marina Tavčar Krajnc, Pogovoriti se moramo o maturi, *Sobotna priloga Dela*, 3. 8. 2024

71 Zakon o visokem šolstvu (ZviS), Uradni list RS, št.32/2012 – uradno prečiščeno besedilo, 40/2012 – ZUJF, 57/2012 – ZPCP-2D, 109/2012, 85/2014, 75/2016, 61/2017 – ZUPŠ, 65/2017, 175/2020 – ZIUOPDVE, 57/2021 – odl. US, 54/2022 – ZUPŠ-1, 100/2022 – ZSZUN in 102/2023, <https://pisrs.si/pregledPredpisa?id=ZAKO172>, (pridobljeno 9. 2. 2025), 2023.

zelo nizka in se težko dobijo delavci za zaposlitev, delodajalci v anketah kot ključne razloge za težave pri iskanju kadra za prosta delovna mesta po posameznih poklicih navajajo šibko poklicno usposobljenost. Lani (2024) so na prvem mestu izpostavili, da iskanega kadra ni, takoj za tem pa je 16,7 % delodajalcev (naslednji največji delež) ocenilo, da je ključni problem iskanja kadra v primanjkljaju kandidatov: neustrezno znanje, veščine in kompetence. Tudi veliki delodajalci najpogosteje izpostavljajo primanjkljaj kandidatov v obliki znanja, kompetenc in izkušenj (18,9 %).⁷² Pred leti (2020) so delodajalci v še večjem deležu (22,8 %)⁷³ kot ključni razlog za težave pri iskanju kadra poročali o težavah zaradi pomanjkanja kompetenc, znanja in veščin kandidatov. Pred desetimi leti, ko je bila brezposelnost v Sloveniji višja in je veliko delodajalcev lahko delavce na trgu dela izbiralo, pa je skoraj 80 % podjetij *Zavodu RS za zaposlovanje*⁷⁴ poročalo, da kandidatom manjkajo poklicno-specifične kompetence.

Kaže, da izobraževalni programi strokovnega šolstva ne izpolnjujejo dobro niti ciljev za zaposlitev, še manj pa cilje, povezane z dobro pripravo za študij, kamor se vpiše velika večina po končanju srednje strokovne šole. Uspešnost dijakov srednjih strokovnih šol s PM pri študiju na visokih strokovnih šolah, v neuni-verzitetnih programih, kamor se lahko vpisujejo neposredno brez t. i. petega predmeta splošne mature, je tudi zelo nizka, tudi mnogo nižja kot uspešnost gimnazijcev s SM. Dijaki strokovnih šol so še tri leta po predvidenem trajanju študija na visokošolskih strokovnih programih uspešni samo v 38,8 %, gimnazijci v 55,6 % (slika 5). Praviloma naj bi dijaki s PM študij nadaljevali znotraj svoje strokovne vertikale. Pa je razkorak v visokošolskih strokovnih programih v uspešnosti med gimnazijci s SM in maturanti s PM 17⁰ (55,6 % - 38,8 %),⁷⁵ v korist gimnazijcev), celo višji kot na visokošolskem univerzitetnem študiju. Dijaki strokovnih šol so tudi na višjih strokovnih šolah malo uspešni, diplomo višje šole jih po dodatnih treh letih po predvidenem trajanju študija dobi samo 31,4 %.⁷⁶

72 *Zavod RS za zaposlovanje, Anketa Napovednik zaposlovanja 2024/I; Kaj delodajalci napovedujejo za slovenski trg dela za drugo polovico leta 2024*, 2024, https://www.ess.gov.si/fileadmin/user_upload/Trg_dela/Dokumenti_TD/Napovednik_zaposlovanja/Porocilo_NapZap_2024_pomlad_01.pdf, (pridobljeno 4. 2. 2025), 2024, str. 11.

73 *Zavod RS za zaposlovanje, Anketa Napovednik zaposlovanja 2020/I; Kaj delodajalci napovedujejo za slovenski trg dela za drugo polovico leta 2020*, 2020, https://www.ess.gov.si/fileadmin/user_upload/Trg_dela/Dokumenti_TD/Napovednik_zaposlovanja/Porocilo_Napovednik_zaposlovanja_2020_1.pdf, (pridobljeno 4. 2. 2025), 2020, str. 9.

74 *Zavod RS za zaposlovanje, Kaj delodajalci napovedujejo za slovenski trg dela za prvo polovico leta 2015; Rezultat ankete Napovednik zaposlovanja 2014/II*; 2015, <https://www.mreza-mama.si/wp-content/uploads/2015/12/zavod-rs-za-zaposlovanje-anketa.pdf>, (pridobljeno 4. 2. 2025), 2015, str. 5.

75 SURS, 2024.

76 Prav tam.

Izobraževalni programi srednjega strokovnega izobraževanja v zadnjih dvajsetih letih

Za osnovo izobraževalnih programov srednjih strokovnih šol, ki v Sloveniji večinsko velja danes, so bila sprejeta *Izhodišča za pripravo izobraževalnih programov nižjega in srednjega poklicnega ter srednjega strokovnega izobraževanja* iz leta 1997.⁷⁷ Leta 2001 so bila *Izhodišča* iz leta 1997 dopolnjena. Že v uvodu dopolnjenih *Izhodišč*⁷⁸ je bilo pred več kot dvajsetimi leti izpostavljeno, da »najpomembnejši programsko-strukturni problem izhodišč predstavlja razmerje med obsegom splošne in strokovne izobrazbe ter med teoretičnim in praktičnim znanjem v posameznih izobraževalnih programih«. Izhodišče je bilo, da naj bo »poklicno in strokovno izobraževanje z manj abstraktnega mišljenja, ker mlade to odbija in je zanje pretežko«. Splošno znanje bi moralo biti »uporabno«.⁷⁹ Za splošnoizobraževalne predmete je bila v katalogih znanja zahtevana »aplikacija znanja na ustrezno strokovno področje«.⁸⁰ Ker splošna izobrazba ni bila več vrednota »per se«, je prišlo do velikega zmanjšanja števila ur pouka za splošnoizobraževalne predmete. Za »včlenjevanje splošnega znanja v strokovne šole« so bile podlaga »ključne kvalifikacije, ki se uresničujejo v povezavi s strokovnim in zlasti praktičnim delom«. V srednjih strokovnih šolah naj bi bile ključne kvalifikacije, tudi splošno znanje, »uporabno v različnih delovnih razmerah, poklicih, poklicnih področjih in v različnih življenjskih položajih«. V Izhodiščih se je nivo npr. za matematiko v srednjih strokovnih šolah »enačil« z uporabnim računstvom.⁸¹ Za vse stopnje poklicnega in strokovnega izobraževanja so se morali »oblikovati katalogi znanja za minimalni standard splošne izobrazbe«.⁸² Eksplicitno zapisan (sedmi) »cilj za priprave programov je bil prvenstveno za pripravo na poklic«;⁸³ strokovni izobraževalni programi so morali biti strukturirani tako, »da se lahko doseže temeljno poklicno izobrazbo ali javno priznano poklicno kvalifikacijo«. Možnosti za nadaljnje izobraževanje, za poglobljanje in razširjanje poklicne izobrazbe naj bi se zagotovile »v poklicni vertikali s programi za pridobivanje višjih izobrazbenih stopenj ter s pridobivanjem nacionalnih poklicnih kvalifikacij«.

Očitno so bila že *Izhodišča* za izobraževalne programe načrtovana proti splošni izobrazbi, če že pa samo za minimalne standarde znanja, samo za upo-

77 Zdenko Medveš idr., *Izhodišča za pripravo izobraževalnih programov nižjega in srednjega poklicnega izobraževanja ter programov srednjega strokovnega izobraževanja*, Ljubljana: Strokovni svet za poklicno in strokovno izobraževanje Republike Slovenije: Področna kurikularna komisija za poklicno in strokovno izobraževanje, 1997.

78 Medveš idr., 2001, str. 5.

79 Prav tam; str. 6.

80 Prav tam; str. 34.

81 Prav tam; str. 7.

82 Prav tam, str. 34.

83 Prav tam; str. 14.

rabnost v praksi in nezahtevno. *Izhodišča za pripravo izobraževalnih programov nižjega in srednjega poklicnega ter srednjega strokovnega izobraževanja*,⁸⁴ ki so veljala od 1997 do 2016, so bila za visoke ravni znanja in bolj pravičen šolski sistem škodljiva. Če povzamemo, je torej že v izhodiščih za srednješolske strokovne izobraževalne programe izrecno pisalo, da naj se v srednjih strokovnih šolah pri mladih rajši ne spodbuja abstraktnega mišljenja, da naj ne bo pretežko, ker to mlade odbija, da naj se zmanjša obseg splošnega znanja. Če že, pa naj bo to znanje uporabno in povezano s praktičnim delom. Katalogi znanja naj bodo zgolj za minimalni standard splošne izobrazbe, pri matematiki naj se uči »uporabno računstvo«. Pridobljeno znanje iz srednje strokovne šole naj bi bilo uporabno za poklic, če pa tudi za nadaljnje poglobljanje in razširjanje poklicne izobrazbe, naj bi se *zagotovilo s programi za pridobivanje višjih izobrazbenih stopenj »v poklicni vertikali«*.

Izhodišča za pripravo izobraževalnih programov nižjega in srednjega poklicnega ter srednjega strokovnega izobraževanja iz leta 2001 kot zaključek srednjega strokovnega izobraževanja že omenjajo poklicno maturo, ki se je prvič izpeljala leta 2002. Izhodišča so bila že v skladu z opredelitvijo poklicne mature v Zakonu o maturi iz leta 2003.⁸⁵ V 3. členu piše, da kandidati dokazujejo doseganje standardov znanja, ki so določeni s cilji izobraževalnih programov srednjega tehniškega in drugega strokovnega izobraževanja, poklicno-tehniškega izobraževanja, poklicnega tečaja ter usposobljenost za visokošolski študij. Poklicna matura kot zaključek v sistemu ni omogočala poklicne kariere v drugih smereh, za druge poklice, za druge smeri študija na višjih in visokih šolah; niti za univerzitetne študijske programe, sploh pa ne za univerzitetne študijske programe zunaj poklicne oz. strokovne vertikale. Na željo nekaterih fakultet (univerz) so še pred prvo izvedbo poklicne mature v prvem Pravilniku o poklicni maturi (2001)⁸⁶ v 2. členu in leto kasneje v Pravilniku o spremembah in dopolnitvah pravilnika o maturi⁸⁷ s členom 15.c vpeljali pomembno novost. Znanilec t. i. petega predmeta se je v pravilnikih glasil: »Kandidat, ki se je prijavil k poklicni maturi oziroma za opravljanje poklicne mature, izpolnjuje pogoje ali jo je že opravil, lahko opravlja še izpit iz maturitetnega predmeta splošne mature, če je tak izpit pogoj za vpis v študijski program za pridobitev univerzitetne izobrazbe oziroma se upošteva pri

84 Medveš idr., 1997; Medveš idr., 2001.

85 Zakon o maturi (ZMat), Uradni list RS, št. 15/2003 z dne 14. 2. 2003, <https://www.uradni-list.si/glasilo-uradni-list-rs/vsebina/2003-01-0592/zakon-o-maturi-zmat>, (pridobljeno 8. 2. 2025), 2003.

86 Pravilnik o poklicni maturi, Uradni list RS, št. 99/2001 z dne 7. 12. 2001, <https://www.uradni-list.si/glasilo-uradni-list-rs/vsebina/2001-01-4904/pravilnik-o-poklicni-maturi>, (pridobljeno 8. 2. 2025), 2001.

87 Pravilnik o spremembah in dopolnitvah pravilnika o maturi, Uradni list RS, št. 2/2002 z dne 11. 1. 2002, <https://www.uradni-list.si/glasilo-uradni-list-rs/vsebina/2002-01-0043/pravilnik-o-spremembah-in-dopolnitvah-pravilnika-o-maturi>, (pridobljeno 8. 2. 2025), 2002.

izbiri za vpis kandidatov v tak program.« Leto dni (od 2002 do 2003) je bilo opravljanje tega predmeta brez zakonske osnove. Za maturante poklicne mature je t. i. »peti predmet« – dodaten predmet splošne mature kot pogoj za vpis v univerzitetne študijske programe od leta 2003 opredeljen v 25. členu Zakona o maturi⁸⁸ in današnjem 5. členu Pravilnika o splošni maturi.⁸⁹

V slovenskem izobraževalnem sistemu je za dodatni predmet splošne mature – ob poklicni maturi – ostala praznina; kandidatom je ta možnost formalno sicer omogočena, nikjer pa ni urejeno, kako naj dijaki pridobijo znanje za uspešno opravljanje tega predmeta. Prvo leto (2002) je dodatni predmet splošne mature v spomladanskem roku opravljalo 667 maturantov poklicne mature oz. manj kot 10 % (8,7 %) maturantov splošne mature. Zaradi manjšega števila in majhnega deleža teh, je vprašanje sistemskega pridobivanja znanja za te kandidate ostalo ob robu sistemskih posodobitev. Ob odpiranju novih fakultet in hkratnem upadu generacij so se želje fakultet po vpisu tudi teh kandidatov iz leta v leto povečevale. Vrh je bil dosežen leta 2021 ko je bil delež maturantov s poklicno matura in t. i. petim predmetom med maturanti splošne mature že 33 %. Lani (2024) je dodatni predmet splošne mature v spomladanskem roku opravljalo 1482 maturantov poklicne mature oz. več kot 25 % (26,1 %) maturantov splošne mature.⁹⁰ Kot smo že navedli, se po podatkih SURS-a⁹¹ zadnja leta 74,7 % dijakov s srednjo strokovno izobrazbo vpisuje v terciarno izobraževanje. Iz podatkov o številu izpitov posameznega predmeta splošne mature izhaja ocena, da se jih približno 20 % želi vpisati na univerzitetne študijske programe. To nikakor niso majhne številke, ne gre za izjeme oz. posameznike, ki naj bi znanje za uspešno opravljanje »petega predmeta« in še bolj pomembno – manjkajoče znanje za uspešen študij, že nekako pridobili.

Za veliko število mladih, ki so bili pred vpisom v terciarno izobraževanje vključeni v srednje strokovne izobraževalne programe, bi od šolskega sistema pričakovali, da znanje lahko pridobijo v svojih matičnih srednjih strokovnih šolah, v izobraževalnih programih SSI in PTI. Izhodišča za spremembe in za pripravo posodobljenih izobraževalnih programov nižjega in srednjega poklicnega ter srednjega strokovnega izobraževanja (SSI) iz leta 2001⁹² se tudi z dopolnitvami (2016 in 2019)⁹³ nikoli niso uskladila s sistemsko ureditvijo prehajanja dijakov srednjih strokovnih šol iz programov srednjega strokovnega (SSI) in poklicno tehniškega izobraževanja (PTI) na študij v univerzitetne študijske programe. Velik del vpisanih v srednje strokovne šole bi zmožal zahtevnejši program s področja splošne

88 Zakon o maturi 2003.

89 Pravilnik o splošni maturi, Uradni list RS, št. 29/2008, 40/2011 in 42/2024, <https://pisrs.si/pregledPredpisa?id=PRAV6711>, (pridobljeno 8. 2. 2025), 2024.

90 Državni izpitni center, Tiskovna konferenca na Državnem izpitnem centru, 11. 7. 2024.

91 SURS, 2024.

92 Medveš idr., 2001.

93 Černoša idr., 2019.

izobrazbe, kar nedvoumno kažejo rezultati NPZ ob koncu osnovne šole, izkušnje pri poučevanju v srednjih strokovnih šolah in praksa od leta 1995 do 2001, ko je del dijakov srednjih strokovnih šol tudi uspešno opravljal enako maturo kot gimnazijci.

Kritika nizke ravni že načrtovanega in posledično tudi doseženega znanja iz splošnoizobraževalnih predmetov ter pomanjkanja poklicno specifičnih veščin in kompetenc⁹⁴ nikakor ne pomeni kritike pedagoških delavcev v strokovnih šolah. Še manj je to podcenjevanje dijakov in maturantov poklicne mature iz zadnjih desetletij. Nasprotno, učitelji in ravnatelji v srednjih strokovnih šolah so morali ob slabo zastavljenih in neambicioznih izobraževalnih programih opraviti in še opravljajo odlično delo, da so aktivirali potencialne svojih dijakov in jih usposobili, mnoge celo izjemno, tako za poklic kot za nadaljnji študij. Nekatere tudi za uspešno akademsko kariero. Kritika je usmerjena v škodljive sistemske rešitve, ko že v izhodiščih od mladih ne pričakujejo dovolj in jih s tem sistemsko podcenjujejo. To je v diametralnem nasprotju z ugotovitvami o uspešnih izobraževalnih sistemih, kjer učitelji, starši in predvsem snovalci šolskega sistema *verjamejo, da lahko dijaki dosežejo visoke standarde in kjer je pomembno prepričanje, da se lahko vsakdo nauči*. Standardi v izobraževanju morajo biti univerzalni in visoki, *ne pa kot da so različnim dijakom vnaprej predpisane različne izobraževalne usode; vrhunski šolski sistemi raznolikost potreb učencev rešujejo z različno pedagoško prakso, vendar brez zniževanja standardov*.⁹⁵

Za boljšo uspešnost pri študiju je treba zvišati kakovost in raven splošnega znanja srednješolskega izobraževanja

Ob velikih deležih vključenih v dodiplomske študije s predhodno srednjo strokovno izobrazbo zaradi načrtovanih neambicioznih srednješolskih programov in nižanja standardov nizka uspešnost pri študiju ne more biti nepričakovana. Tudi gimnazijski program se lahko uspešno opravi z nizkim doseženim znanjem. Še slabša pripravljenost na študij dijakov iz srednjih strokovnih šol pa bi nas morala skrbeti. Zmazek, Zorec in Zupanc so že pred leti (2019)⁹⁶ opozarjali na zmotno mišljenje, da širitev visokošolskega izobraževanja privede do sorazmernega povečanja znanja v družbi ali da širjenje terciarnega šolanja na enaki ali nižji ravni zahtevnosti celo spodbudi dolgoročno gospodarsko rast. Hanushek (2016)⁹⁷ je take zmote tudi v mednarodnem prostoru argumentirano demantiral. Ne zanika se, da imamo v Sloveniji del izjemnih študentov, tudi odlične študente,

⁹⁴ Glej opombe: 78, 79, 80.

⁹⁵ Andreas Schleicher, *World Class: How to build a 21st-century school system, Strong Performers and Successful Reformers in Education*, Paris: OECD Publishing, 2018, str. 61-62.

⁹⁶ Zmazek, Zupanc, Zorec 2019, str. 45-58.

⁹⁷ Hanushek 2016, str. 538-552.

diplomante in doktorande iz srednjih strokovnih šol. Problem pa je v vse nižjem povprečno doseženem znanju v izobraževalnih skupinah, kar lahko s prisposodobimo opišemo, da »je veriga tako močna, kot je močan njen najšibkejši člen«. Zato so še posebej kritični nizki kriteriji za prepustnost na določeni stopnji šolanja oz. izobraževalni smeri. Močnejši dejavnik ekonomskega razvoja od količine je kakovost (zahtevnost) znanja. Z množicami študirajočih in povečevanjem vpisa v terciarno izobraževanje je znanje sprejetih študentov pod povprečnim znanjem pred tem, zato se praviloma zniža raven znanja povprečnega diplomanta. Obratno pa, če so vpisni pogoji zahtevni, bo znanje tistih, ki pogoje izpolnjujejo, višje.

S predhodno izpostavljenimi podatki ne želimo obiti vprašanja doseganja ravni znanja v gimnazijah in na splošni maturi. Tudi v gimnazijah in na splošni maturi bi bilo treba v Sloveniji raven znanja zvišati. Dejstvo pa je, da je in bo doseganje višje zahtevnosti znanja v gimnazijah in na splošni maturi bistveno oteženo, če se v visokošolski študij, tudi v univerzitetne študijske programe, poleg gimnazijcev vključuje tako velik delež dijakov srednjih strokovnih šol in opravljeno poklicno maturo z dodatnim petim predmetom, za katere se pri splošnoizobraževalnih predmetih že v srednješolskih izobraževalnih programih načrtuje mnogo nižja zahtevnost. Vpisni pogoji v univerzitetno, visoko strokovno in višješolsko izobraževanje povratno močno vplivajo na obe maturi in na usmerjenost in zahtevnost izobraževanja. Tako v gimnazijah kot v srednjih strokovnih šolah. Preden se dvigne raven zahtevnosti v gimnazijah in na splošni maturi, je treba pristopiti k zvišanju ravni znanja splošnoizobraževalnih predmetov v strokovnih šolah – vsaj za tiste, ki bodo šli naprej študirat. Problem, ki ga podatki odslikavajo, bi bilo mogoče zmanjšati/zamejiti s spremembami vsebin in strukture srednješolskih strokovnih programov ter s spremenjenim preходом na visokošolski študij s poklicno maturo – s spremembo izpolnjevanja vpisnih pogojev na univerzitetno izobraževanje.

Maturantom poklicne mature bi morali omogočiti pridobitev manjkajočega znanja za študij

O prehajanju maturantov splošne in poklicne mature na univerzitetni študij sta v zadnjih letih razpravljali tako *Državna komisija za splošno maturo* kot tudi *Državna komisija za poklicno maturo*. Prišli sta do skupnega stališča, da dosedanja rešitev iz Zakona o maturi (25. člen ZMat)⁹⁸ in Zakona o visokem šolstvu (38.

⁹⁸ Zakon o maturi, Uradni list RS, št.1/2007 – uradno prečiščeno besedilo, 46/16 – ZOFVI-K in 37/2024, <https://pisrs.si/pregledPredpisa?id=ZAKO2064>, (pridobljeno 8. 2. 2025), 2024; Med zaključevanjem tega članka in pred objavo v Šolski kroniki je Vlada Republike Slovenije na 148. redni seji dne 3. aprila 2025 določila besedilo: *Predloga zakona o spremembah in dopolnitvah Zakona o maturi*. *Novela Zakona o spremembah in dopolnitvah Zakona o maturi (ZMat-C)* je bila sprejeta in 27. 6. 2025 že objavljen v Uradnem listu RS: <https://www.uradni-list.si/glasilo-uradni-list-rs/vsebina/2025-01-1905> (pridobljeno 14. 9. 2025). Spremembe so v veliki meri usklajene s predlogi v tem članku.

člen ZViS)⁹⁹ s posameznim predmetom splošne mature, ki naj bi ga opravljali kandidati s poklicno maturo, s t. i. petim predmetom splošne mature kot pogojem za vpis na univerzitetne študijske programe, ni primerna rešitev. Rezultati kandidatov, ki določen predmet opravljajo kot samostojni peti predmet, so slabši od rezultatov splošnih maturantov (izjema so rezultati pri izpitih iz angleščine na splošni maturi).¹⁰⁰ Opravljanje posameznega, petega predmeta splošne mature ob poklicni maturi praviloma ne izboljšuje kakovosti, širine in poglobljenosti znanja kandidatov in ne prispeva dovolj k njihovi pripravi na akademski študij v univerzitetnih študijskih programih, še posebej če ti niso z njihovega ožjega oz. matičnega strokovnega področja. Posamezni predmet splošne mature je kandidatom praviloma dodan kot vsiljena odločitev (zaradi vpisnih pogojev na univerzitetni študij) ali pa kandidati izberejo predmet, za katerega menijo, da ga bodo najlažje (z najmanj napora) opravili.⁹⁹ Kandidatom s poklicno maturo (PM) priprave na dodaten peti predmet sistemsko niso zagotovljene niti v matičnem srednješolskem programu niti v gimnaziji, kjer izpit opravljajo iz tega predmeta. Kakovosti, širine in poglobljenosti znanja kandidatov, ki opravljajo posamezni (peti) predmet splošne mature ob poklicni maturi, se praviloma ne izboljšuje. K njihovi pripravi na akademski študij na univerzitetnih študijskih programih, še posebej če peti predmeti niso z njihovega ožjega/matičnega strokovnega področja, ne prispevajo v zadostni meri. Sedanji vpisni pogoji, opredeljeni v ZViS, po strokovni presoji obeh državnih komisij neustrezno obravnavajo razlike med obema vrstama srednješolske izobrazbe in popolnoma spregledajo nedoseganje pričakovanih znanja in veščin, nujnih za akademski študij v univerzitetnih študijskih programih.⁹⁹

Poklicna in splošna matura sta z dodanim posameznim petim predmetom izenačeni le po številu opravljenih izpitov, ne pa po vsebini in zahtevnosti znanja, ki ga ocenjujeta. Kandidati z opravljeno poklicno maturo v srednji šoli pridobijo manj splošnega znanja. Posledice so vidne v njihovi slabši jezikovni in matematični pismenosti, z nekaj izjemami v obvladanju le enega tujega jezika, usmerjenega v jezik stroke, ter manjšem obsegu naravoslovnega oz. družboslovno-humanističnega znanja.⁹⁹ Dijakom srednjih strokovnih šol, ki želijo študirati na univerzitetnih programih, bi morali povečati obseg pouka pri vsaj treh splošnih in obvezni predmetih splošne mature, pri slovenščini (ali italijanščini oz. madžarščini), matematiki in prvem tujem jeziku. Za te dijake bi vsebinsko uskladili kataloge znanj v strokovnih šolah z gimnazijskimi učnimi načrti pri teh predmetih. Na *Zavodu RS za šolstvo* in na *Centru RS za poklicno izobraževanje* v okviru *Ministrstva za vzgojo in izobraževanje* v teh letih teče kurikularna prenova in modernizacija srednjega poklicnega in strokovnega izobraževanja, kjer se spreminjajo učni načrti in katalogi znanja. Dijaki v srednjih strokovnih šolah bi se morali najkasneje v 3. letniku opredeliti za vrsto zaključevanja srednje šole:

⁹⁹ Zakon o visokem šolstvu, 2023.

¹⁰⁰ Tavčar Krajnc 2024.

ali 4 predmeti poklicne mature ali 2 strokovna predmeta poklicne mature iz programa srednje strokovne šole in 3 skupni oz. obvezni predmeti splošne mature: učni jezik, matematika in tuji jezik.⁹⁹ Odgovornost za izvedbo pouka in izvedbo mature bi prevzele matične strokovne šole. Predlog v resnici ni nekaj povsem novega, neznanega; zelo podoben sistem v Sloveniji je bil uveljavljen do leta 2001, do delitve srednjih šol po njihovem obveznem zaključevanju z dvema različnima maturama: splošno in poklicno.

Za vpis v univerzitetne programe bi torej morali kandidati uspešno opraviti pet predmetov splošne ali poklicne mature: s tremi (skupnimi) predmeti splošne (slovenščina, matematika, tuji jezik) in dvema predmetoma poklicne mature (temeljni strokovnoteoretični predmet matičnega strokovnega področja in izbirni strokovni predmet).⁹⁹ Vpis v visokošolske študijske programe bi še naprej omogočala uspešno opravljena poklicna matura iz štirih predmetov, kakor jo določa matični program SSI in kakor je zagotovljeno že zdaj. Poklicna matura bi tudi še naprej v celoti opravljala funkcijo obveznega zaključka v programih SSI. Sprememba bi vplivala le na tisti del populacije dijakov SSI, ki si želijo nadaljevati študij v univerzitetnih študijskih programih, večina bi še vedno opravljala štiripredmetno poklicno maturo. Odgovornost za pripravo bi morale prevzeti njihove matične šole, tudi izvedbo izpitov z vsemi deli, pisnimi zunanji in ustnimi notranji. S tem bi dijake razbremenili, da to odgovornost prevzamejo bodisi sami bodisi da jim jo (pogosto v okrnjeni obliki) za posamezen predmet zagotovijo nekatere šole. Rešitev sedanje zagate je lahko samo sistemska in urediti jo je treba v času, ko se dijaki še šolajo, ter v šolah, kjer so vpisani in imajo status dijaka (prav tam).

Praktično enak predlog je podprla tudi *Delovna skupina za pripravo nacionalnega programa vzgoje in izobraževanja (NPVI) 2023–2033*, ki jo je 7. 12. 2022 ustanovil minister za šolstvo, ko je bilo še združeno za področje šolstva po celotni vertikali in znanosti. V osnutku in tudi predlogu z dne 30. 6. 2024 je med ukrepi zapisan podcilj 4:¹⁰¹ *Posodobiti sistem srednješolskega izobraževanja, da bi morali »dijaki programov srednjega strokovnega in poklicno-tehničnega izobraževanja za vpis na univerzitetne študijske programe opraviti obvezne predmete splošne mature (učni jezik, matematika, tuji jezik). Poiskati in financirati bo treba najustreznejši način priprave dijakov srednjih strokovnih šol na opravljanje obveznih predmetov splošne mature, ki bo ohranjal dvojno funkcijo srednjega strokovnega izobraževanja – vstop na trg dela in nadaljnji študij.«*

SAZU in NAKVIS sta glede navedene oz. podobne problematike pred šestimi leti, 7. maja 2019, organizirala posvet o kakovosti v visokem šolstvu: *»Od minimalnih standardov k odličnosti.«* Posebej odmevni so bili prispevki članov *Državne komisije za splošno maturo*, ki so z argumenti, predstavljenimi tudi v članku *Višja zahtevnost vstopnega znanja za boljšo kakovost univerzitetnih stu-*

101 NPVI 2023–2033, Nacionalni program vzgoje in izobraževanja 2023–2033 – predlog, Ljubljana, 30. 6. 2024, str. 49.

dentov in diplomantov¹⁰² prispevali k tolmačenju takratnega 38. člena *Zakona o visokem šolstvu*,¹⁰³ da je t. i. peti predmet morda lahko pogoj za univerzitetni študij po že zastavljeni strokovni vertikali, nikakor pa to ne prispeva k uspešnosti študija na katerikoli smeri študija.

Zaključek

Ob 30. obletnici ponovne uvedbe mature v slovenske srednje šole sta v članku opisana dogajanje v Jugoslaviji po koncu druge svetovne vojne do ukinitve mature v času usmerjenega izobraževanja in naknadno prizadevanje Slovencev za obuditev tradicionalne gimnazije kot pripravljavnice za študij in za ponovno uvedbo mature. Članek je kritičen do visokih deležev uspešnih v slovenskem srednjem šolstvu v zadnjih desetletjih in do množičnosti pri vpisu v terciarno izobraževanje. Deleži so bistveno večji kot v državah EU ali OECD. V nekaterih primerjavah smo Slovenci prvi oz. »najboljši«. Pri množičnem vpisu pa niso redki, ki študija ne dokončajo. Tudi med tistimi, ki diplomirajo ali doktorirajo, so mnogi, ki ne dosegajo zahtevanega visokega nivoja znanja. Uspešnost pri študiju je vsekakor pogojena z vstopom v terciarno izobraževanje. Fakultete in visoke šole bi morale pri vpisu dajati prednost zahtevani kakovosti znanja pred lahkostjo dostopnosti vpisa v visokošolske programe. Srednje šole pa bi morale za vse bodoče študente dvigniti nivo zahtevnosti znanja, za univerzitetni študij predvsem pri splošnoizobraževalnih predmetih, kar dijaki potrebujejo za uspešen zaključek študija.

Ne samo v Sloveniji niti ne samo v času bivše Jugoslavije,¹⁰⁴ tudi v razvitih državah sveta je bil vse do danes poudarek na poklicnem usposabljanju in izobraževalnih programih strokovnih šol, kamor se vpisuje večina. Ker se tradicionalno tudi v drugih državah prehod na univerzitetni študij praviloma nadaljuje po uspešno zaključeni splošnoizobraževalni srednji šoli (na ozemlju Slovenije so to že 177 let gimnazije), se v želji po večjem deležu odlično usposobljenih diplomantov povsod pojavlja vprašanje vključevanja dela dijakov srednjih strokovnih šol v študij na univerzah. OECD aktualno povzema, da se v razvitih državah sveta povečuje zavedanje, da morajo diplomanti strokovnega izobraževanja in usposabljanja imeti možnost za vstop na terciarno raven izobraževanja in da so z uspešnim zaključkom deležni poklicnih ugodnosti, ki jih prinaša univerzitetna izobrazba.¹⁰⁵ Slovenija bi se morala prepoznati v tej usmeritvi OECD.¹⁰⁶ Pomembno je iz strokovnega izobraževanja in usposabljanja zagotoviti dobre

102 Zmazek, Zupanc, Zorec, 2019, str. 45-58.

103 Zakon o visokem šolstvu, 2023.

104 Gabrič, 2009; Okoliš, 2008.

105 Marieke Vandeweyer in Annelore Verhagen, *The changing labour market for graduates from medium-level vocational education and training*, OECD Social, Employment and Migration Working Papers, no. 244, Paris: OECD Publishing, 2020.

106 OECD 2023, str. 144.

poti prehodnosti v terciarne stopnje izobraževanja in uspešnost na teh poteh.¹⁰⁷ Čeprav vsi diplomanti strokovnega izobraževanja in usposabljanja ne bodo želeli niti ne bodo sposobni nadaljevati študija na univerzitetni ravni, bi morali že zaradi te možnosti narediti strokovne programe primernejše za uspešnost pri študiju. Širša in boljša splošna izobrazba v strokovnih šolah pomeni tudi podporo za višjo uspešnost pri študiju po strokovni vertikali¹⁰⁸ in na ta način za večjo pravičnost.¹⁰⁹ Schleicher¹¹⁰ navaja, da so »*najuspešnejši šolski sistemi na svetu tisti, ki vsem dijakom ponujajo pravične možnosti za učenje*«. Ni torej (dovolj) pravično, če šolski sistem formalno sicer omogoča široko in lahko prehodnost v terciarno izobraževanje; pravičen sistem je, če je vsem dijakom v srednjih šolah dostopno poučevanje tudi zahtevnih vsebin in s tem možnost za učenje in pridobitev znanja za uspešen študij na terciarni stopnji šolanja.

S pogledom za desetletja nazaj ima članek, podprt s podatki, namen predstaviti zakaj so slaba popotnica že *Izhodišča* za izobraževalne programe srednjega strokovnega izobraževanja in zapisi v zakonodaji glede prehoda iz srednje šole v terciarno izobraževanje v Sloveniji ter vpisni pogoji, ki jih je ponujal osnutek *Zakona o visokem šolstvu*, ki je bil v javni razpravi.¹¹¹ Problem premoščanja razlik med dvema vrstama srednješolskih programov je rešljiv s spremembo programov srednjih strokovnih šol za tiste dijake, ki želijo študirati v univerzitetnih študijskih programih, s povečanjem obsega in prilagoditvijo vsebine pouka vsaj pri slovenščini (materinščini), matematiki in tujem jeziku ter z vsebinsko uskladitvijo gimnazijskih učnih načrtov teh predmetov s katalogi znanja v programih srednjih strokovnih šol. Ti dijaki bi se predvidoma v tretjem letniku opredelili za način zaključevanja srednje šole: štiripredmetna poklicna matura (identična sedanji PM) ali petpredmetna poklicna matura s tremi obveznimi predmeti splošne mature in dvema strokovnima predmetoma PM (druga in četrta enota PM iz matičnega programa srednje strokovne šole).⁹⁷ Rešitev je optimalna tako z vidika poseganja v programe, dopolnitev katalogov znanja z vsebinami učnih načrtov, kar bi kandidate pripravilo in opolnomočilo tudi za opravljanje obveznih predmetov splošne mature. Namen je, da bi se razprave in predlagane rešitve usmerile k boljši kakovosti znanja generacij ob koncu srednjega šolanja.¹¹² Iz Zakona o ma-

107 OECD, *Pathways to Professions: Understanding Higher Vocational and Professional Tertiary Education Systems*, OECD Reviews of Vocational Education and Training, Paris: OECD Publishing, 2022b, str. 60.

108 SURS, 2024.

109 OECD 2023, str. 145.

110 Schleicher, 2018, str. 60.

111 Med zaključevanjem tega članka in pred objavo v Šolski kroniki je Vlada Republike Slovenije na 148. redni seji dne 3. aprila 2025 sprejela predlog *Zakona o visokem šolstvu*. Nov Zakon o visokem šolstvu (ZViS-1) je bil sprejet in je bil 25. 7. 2025 že objavljen v Uradnem listu RS: <https://www.uradni-list.si/glasilo-uradni-list-rs/vsebina/2025-01-2265> (pridobljeno 14. 9. 2025). Spremembe so glede vpisnih pogojev (nov 53. člen) za univerzitetni študij bistveno drugačne od osnutka in so usklajene z novelo Zakona o maturi (glej opombo 97).

112 Tavčar Krajnc 2024.

turi bi v 25. členu umaknili t. i. peti predmet,¹¹³ ki je preživet način prehoda iz poklicne v splošno matura in očitno že več let ne opravlja funkcije, za katero je bil uveden. Maturantom s poklicno maturo pa bi zakon moral omogočiti dve vrsti zaključka: s štiripredmetno poklicno maturo kot do sedaj ali petpredmetno maturo z dvema dosedanjima strokovnima predmetoma in tremi obveznimi splošnimi predmeti SM.⁹⁷ S tem bi zagotovili možnost vpisa in hkrati ustvarili pogoje za večjo uspešnost študijske populacije v univerzitetnih študijskih programih.¹¹⁰ V resnici bi morali dvigniti raven zahtevnosti tako splošnoizobraževalnih predmetov kot raven zahtevnosti strokovnih predmetov, saj ne gre le za uspešnejši študij dijakov strokovnih šol, ampak tudi za višjo raven doseženih in izkazanih poklicnih kompetenc.

Viri in literatura

Viri

- Brookhart, Susan, Guskey, Thomas, McTighe, Jay, and Wiliam, Dylan: *Eight Essential Principles for Improving Grading*, Educational, School, and Counseling Psychology Faculty Publications. 50. 2020 https://uknowledge.uky.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1050&context=edp_facpub (pridobljeno 9. 2. 2025).
- Černoša, Slavica, Dular, Boris, Damjan, Janez, Lukan, Ljubica, Adamič Tomič, Beba, Bobnar, Mitja, Sever, Andreja, Korunovski, Mitja, Al Mansour, Fani, Žnidarič, Helena (ur.) in Zgonc, Boštjan, Bandelj, Elido, Kumer, Branko, Kuntarič, Irena, Krajnc, Barbara, Mali, Darko, Meglič, Janja: *Dopolnjena izhodišča za pripravo izobraževalnih programov nižjega in srednjega poklicnega izobraževanja ter programov srednjega strokovnega izobraževanja*, 20. 12. 2019 https://cpi.si/wp-content/uploads/2021/05/Dopolnjena_IZHODISCA_cistopis.pdf (pridobljeno 8. 2. 2025).
- Državni izpitni center: Tiskovna konferenca na Državnem izpitnem centru 11. 7. 2024.
- Javrh, Petra (ur.): Poročilo o raziskavi spretnosti odraslih PIAAC 2016, Tematske študije: raziskovalno poročilo, 2017.
- Kodelja, Zdenko: Razvrednoteno znanje: šola in neoliberalizem, v: Odgovori (na to, kar so drugi hoteli vedeti), Ljubljana: pedagoški inštitut, 2024.
- Medveš, Zdenko, Muršak, Janko, Zgonc, Boštjan, Palandačič, Mišo, Tkalec, Vladimir: *Izhodišča za pripravo izobraževalnih programov nižjega in srednjega poklicnega izobraževanja ter programov srednjega strokovnega izobraževanja*, Ljubljana: Strokovni svet za poklicno in strokovno izobraževanje Republike Slovenije: Področna kurikularna komisija za poklicno in strokovno izobraževanje, 1997.

¹¹³ Zakon o maturi 2024.

- Medveš, Zdenko, Svetlik, Ivan, Zgonc, Boštjan, Tome, Marija, Dominkuš, Davorin, Skuber, Elizabeta, Tkalec, Vladimir, Dekleva, Janez, Meglič, Janja, Pevec Grm, Slava (ur.), in Mali, Darko (ur.): Izhodišča za pripravo izobraževalnih programov nižjega in srednjega poklicnega ter srednjega strokovnega izobraževanja, Center RS za poklicno izobraževanje, 2001 <https://cpi.si/wp-content/uploads/2020/08/izhodisca.pdf> (pridobljeno 8. 2. 2025).
- NPVI 2023–2033: Nacionalni program vzgoje in izobraževanja 2023–2033 – predlog, Ljubljana, 30. 6. 2024 <https://www.gov.si/assets/ministrstva/MVI/Dokumenti/Nacionalni-program-vzgoje-in-izobrazevanja-za-obdobje-2023-2033-predlog.pdf> (pridobljeno 14. 3. 2025).
- OECD: *Education at a Glance 2017: OECD Indicators*, OECD Publishing, Paris, 2017.
- OECD: *Skills Matter: Additional Results from the Survey of Adult Skills*, OECD Skills Studies, OECD Publishing, Paris, 2019a.
- OECD: *Education at a Glance 2019: OECD Indicators*, OECD Publishing, Paris, 2019b.
- OECD: *Education at a Glance 2022: OECD Indicators*, OECD Publishing, Paris, 2022a.
- OECD: *Pathways to Professions: Understanding Higher Vocational and Professional Tertiary Education Systems*, OECD Reviews of Vocational Education and Training, OECD Publishing, Paris, 2022b.
- OECD: *Education at a Glance 2023: OECD Indicators*, OECD Publishing, Paris, 2023.
- OECD: *Education at a Glance 2024, OECD Indicators*, OECD Publishing, Paris, 2024.
- OECD Data Explorer: Enrolment rate by age; Age 19 years; Time period 2022; Total levels, (pridobljeno: 13. 1. 2025a).
- OECD Data Explorer: Enrolment rate by age; from 20 to 24 years; Time period 2021; Total levels, (pridobljen: 13. 1. 2025b).
- Pravilnik o poklicni maturi, Uradni list RS, št. 99/2001 z dne 7. 12. 2001 <https://www.uradni-list.si/glasilo-uradni-list-rs/vsebina/2001-01-4904/pravilnik-o-poklicni-maturi> (pridobljeno 8. 2. 2025).
- Pravilnik o spremembah in dopolnitvah pravilnika o maturi, Uradni list RS, št. 2/2002 z dne 11. 1. 2002 <https://www.uradni-list.si/glasilo-uradni-list-rs/vsebina/2002-01-0043/pravilnik-o-spremembah-in-dopolnitvah-pravilnika-o-maturi> (pridobljeno 8. 2. 2025).
- Pravilnik o splošni maturi, Uradni list RS, št. 29/2008, 40/2011 in 42/2024 <https://pisrs.si/pregledPredpisa?id=PRAV6711> (pridobljeno 8. 2. 2025).
- Resolucija o Nacionalnem programu visokega šolstva 2011–2020 (ReNPVŠ11–20), Uradni list RS, št. 41/2011 <https://pisrs.si/pregledPredpisa?id=RESO71> (pridobljeno 10. 2. 2025).
- Predloga zakona o spremembah in dopolnitvah Zakona o maturi <https://imss.dz-rs.si/IMiS/ImisAdmin.nsf/ImisnetAgent?OpenAgent&2&DZ-MSS-01/1f43b33d3fd22d86a47f73024cb904a1520c288b4cbb782f012f835eadbofae3> (pridobljeno 16. 5. 2025).

- Repe, Božo: Slovensko-srbski konflikt v osemdesetih letih, *Časopis za humanistične in družboslovne študije*, 22, št. 3, 2022.
- Ric: Državni izpitni center, interne računalniške baze podatkov.
- Schleicher, Andreas: *World Class: How to build a 21st-century school system, Strong Performers and Successful Reformers in Education*, OECD Publishing, Paris, 2018.
- SURS: Statistični urad RS, računalniške baze podatkov: dostopne javno na spletu ali v okviru raziskave.
- SURS: Študij uspešno dokončala manj kot tretjina višješolskih in okoli polovica visokošolskih dodiplomskih študentov, 3. 10. 2022 <https://www.stat.si/statweb/News/Index/10615> (pridobljeno 14. 3. 2025).
- SURS: Vpis srednješolcev v terciarno izobraževanje. Predstavitev analiz za Nacionalni program vzgoje in izobraževanja (NPVI) 2023–2033, na Ministrstvu za vzgojo in izobraževanje, Ljubljana 28. 5. 2024.
- Tavčar Krajnc, Marina: Pogovoriti se moramo o maturi, *Sobotna priloga Dela*, 3. 8. 2024.
- Univerza v Ljubljani: Program dela Univerze v Ljubljani za leto 2024 <https://www.uni-lj.si/assets/Kabinet/Porocila/2024/Program-dela-Univerze-v-Ljubljani-za-leto-2024.pdf> (pridobljeno 13. 1. 2025).
- Zakon o maturi – ZMat, Uradni list RS, št. 15/2003 z dne 14. 2. 2003 <https://www.uradni-list.si/glasilo-uradni-list-rs/vsebina/2003-01-0592/zakon-o-maturi-zmat> (pridobljeno 8. 2. 2025).
- Zakon o maturi, Uradni list RS, št. 1/2007 – uradno prečiščeno besedilo, 46/16 – ZOFVI-K in 37/2024 <https://pisrs.si/pregledPredpisa?id=ZAKO2064> (pridobljeno 8. 2. 2025).
- Zakon o visokem šolstvu – ZviS, Uradni list RS, št. 32/2012 – uradno prečiščeno besedilo, 40/2012 – ZUJF, 57/2012 – ZPCP-2D, 109/2012, 85/2014, 75/2016, 61/2017– ZUPŠ, 65/2017, 175/2020 – ZIUOPDVE, 57/2021 – odl. US, 54/2022 – ZUPŠ-1, 100/2022 – ZSZUN in 102/2023 <https://pisrs.si/pregledPredpisa?id=ZAKO172> (pridobljeno 9. 2. 2025).
- Zakon o visokem šolstvu (ZViS), osnutek za javno razpravo, 13. 6. 2024 <https://e-uprava.gov.si/si/drzava-in-druzba/e-demokracija/predlogi-predpisov/predlog-predpisa.html?id=16894> (pridobljeno 9. 2. 2025).
- Zavod RS za zaposlovanje: *Anketa Napovednik zaposlovanja 2024/I; Kaj delodajalci napovedujejo za slovenski trg dela za drugo polovico leta 2024*, 2024 https://www.ess.gov.si/fileadmin/user_upload/Trg_dela/Dokumenti_TD/Napovednik_zaposlovanja/Porocilo_NapZap_2024_pomlad_01.pdf (pridobljeno 4. 2. 2025).
- Zavod RS za zaposlovanje: *Anketa Napovednik zaposlovanja 2020/I; Kaj delodajalci napovedujejo za slovenski trg dela za drugo polovico leta 2020*, 2020 https://www.ess.gov.si/fileadmin/user_upload/Trg_dela/Dokumenti_TD/Napovednik_zaposlovanja/Porocilo_Napovednik_zaposlovanja_2020_I.pdf (pridobljeno 4. 2. 2025).

- Zavod RS za zaposlovanje: *Kaj delodajalci napovedujejo za slovenski trg dela za prvo polovico leta 2015; Rezultat ankete Napovednik zaposlovanja 2014/II; 2015* <https://www.mreza-mama.si/wp-content/uploads/2015/12/zavod-rs-za-zaposlovanje-anketa.pdf> (pridobljeno 4. 2. 2025).
- Zupanc, Darko: NPZ kot „drugo mnenje“ o doseženem kurikulu in (tudi) o šolskem ocenjevanju, Referat na Strokovnem srečanju ravnateljic in ravnateljev osnovnih šol, Portorož, 11. in 12. november 2013.
- Zupanc, Darko: V Sloveniji je šolstvo zasvojeno z obsegom in količino, zanemarljivo pa kakovost in pravičnost, Posvet SAZU: Stanje in vizija visokega šolstva v Sloveniji, Ljubljana, 9. april 2015.
- Zupanc, Darko: Kaj nam povedo podatki o kakovosti OŠ in SŠ, o ne-pravičnosti v našem izobraževanju – od osnovne šole do odraslosti? Gostujoče predavanje na Mednarodni fakulteti za družbene in poslovne študije, Celje, 24. maja 2018.
- Zupanc, Darko: Šolanje vrednost dodaja, predavanje s 46. seje Državne komisije za splošno matura, ZRC Atrij SAZU, Ljubljana, 14. november 2019.
- Zupanc, Darko: Vedno več točk, vedno manj znanja (2): odziv na kolumno dr. Vesne V. Godina, *Večer* [Spletna izd.], 28. avg. 2023b <https://vecer.com/pogledi/odziv-na-kolumno-dr-vesne-v-godina-vedno-vec-tock-vedno-manj-znanja-2-10339183> (pridobljeno 9. 2. 2025).

Literatura

- Brešar, France, Budin, Jožko, Cvetek, Slavko, Dolenc, Bojan, Lapajne, Zdenko, Lazarini, Franc, Lesnik, Robi, Malovrh, Milena, Medveš, Zdenko, Stanek, Janez, Šetinc, Marjan, Šlander, Veronika, in Zupančič, Jože: Zaključni izpit in matura, Poročilo delovne skupine, *Naši razgledi*, 38, 21. IV. 1989, št. 8.
- Budin, Jožko: Nova slovenska matura – od snovanja do desete izvedbe, *Šolska kronika*, 14, 2005, št. 2.
- Ciperle, Jože: *Gimnazije na Slovenskem v letu 1848 ter njihov razvoj do leta 1918*, RSS, Ljubljana, 1979.
- Gabrič, Aleš: *Sledi šolskega razvoja na Slovenskem*, Pedagoški inštitut, Ljubljana, 2009.
- Hanushek, Eric Alan: Will more higher education improve economic growth? *Oxford Review of Economic Policy*, Volume 32, 2016, Number 4.
- Hanushek, Eric Alan, & Woßmann, Ludger: Do Better Schools Lead to More Growth? Cognitive Skills, Economic Outcomes, and Causation. *Journal of Economic Growth*, Volume 17, December 2012, Number 4.
- Kalin, Jana: Neodgovorno in neresno spreminjanje učnih načrtov, *Mladina*, 2. 3. 2008, št. 8.
- Kovač, Šebart Mojca: Čas zamujenih javnih razprav, desetletje devetletke, *Dnevnikov objektiv*, 22. februar 2014.

- Lapajne, Zdenko: Kako pokončati gimnazijo?: znanstvena razprava (z virusom v računalniku), *Naši razgledi*: NR. 39, 8. VI. 1990, št. 11.
- Okoliš, Stane: *Zgodovina šolstva na Slovenskem*, Slovenski šolski muzej, Ljubljana, 2008.
- Pediček, Franc: Razmišljanje o gimnazijski maturi, *Naši razgledi* XI, 1962, št. 11.
- Šetinc, Marjan, in Lapajne, Zdenko: Še o reformi mature I, *Naši razgledi*, 37, 25.iii.1988a, št. 6.
- Šetinc, Marjan, in Lapajne, Zdenko: Še o reformi mature II, *Naši razgledi*, 37, 8. IV. 1988b, št. 7.
- Vandeweyer, Marieke, and Verhagen, Annelore: *The changing labour market for graduates from medium-level vocational education and training*, *OECD Social, Employment and Migration Working Papers*, no. 244, OECD Publishing, Paris, 2020.
- Zgaga, Pavel: Visoko šolstvo na prelomu iz osemdesetih v devetdeseta leta, *Šolska kronika*, 30 – LIV, št. 1, 2021.
- Zmazek, Blaž, Zupanc, Darko, Zorec, Robert: Višja zahtevnost vstopnega znanja za boljšo kakovost univerzitetnih študentov in diplomantov, v: et al. *Od minimalnih standardov k odličnosti : zbornik razprav o kakovosti v visokem šolstvu in letno poročilo NAKVIS 2018*, Ljubljana: Nacionalna agencija Republike Slovenije za kakovost v visokem šolstvu, 2019.
- Zupanc, Darko (intervjuvanec): Šolski sistem ni dovolj pravičen, *Gorenjski glas*, 76, 27. okt. 2023a, št. 86 <https://www.gorenjskiglas.si/zgodbe/solski-sistem-ni-dovolj-pravicen-42623/> (pridobljeno 9. 2. 2025).
- Zupanc, Darko, in Bren, Matevž: Inflacija pri internem ocenjevanju v Sloveniji, *Sodobna pedagogika*, 61, št. 3, 2010.